

LESNÍ A LUČNÍ HOSPODAŘENÍ MĚSTA HRADCE KRÁLOVÉ V 16. A NA POČÁTKU 17. STOLETÍ

Jana VOJTÍŠKOVÁ – Věra NĚMEČKOVÁ

I přes obrovskou torzovitost (králové)hradeckého městského archivu se dočkala tamní středověká a předbělohorská městská kancelář monografického zpracování.¹⁾ Jak prokázal výzkum období do roku 1526, z kategorie městských knih se jich dochovalo pouze šest, a to v podobě fragmentů: berního rejstříku z přelomu 14. a 15. století,²⁾ kopiáře z roku cca 1406,³⁾ Knihy městských počtů 1497,⁴⁾ Počtů purkmistrů 1504,⁵⁾ Rejstříku na prodej dřeva 1508⁶⁾ a Register luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 (1522).⁷⁾ Jak je patrné, v rámci tohoto souboru pramenů se dva týkají správy lesů a luk v majetku hradecké obce, jež je možné považovat za náhodně dochované specializované městské úřední knihy finančního charakteru. V důsledku torzovitosti materie lze problematiku hradeckých lesů a luk systematictěji

1) Jana VOJTÍŠKOVÁ – Vít ŠEBESTA, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, Ústí nad Orlicí 2013. Období středověké zpracovala J. Vojtíšková, pro léta 1526–1620 jí byl při pramenném výzkumu dílčími sondami nápomocen V. Šebesta. Osudy hradeckého archivního fondu zmapovala J. Vojtíšková *tamtéž*, s. 5–16.

2) SOA Zámorsk, SOkA Hradec Králové, fond Archiv města Hradec Králové (dále AMHK), *Berní rejstřík 1398–1402–1403*, inv. č. 290, kn. č. 1.

3) Archiv Národního muzea (dále ANM), Sbírká pergamenů Perg-A312, *Fragment knihy privilegií města Hradce Králové [1406]*.

4) AMHK, *Knihy městských počtů 1497*, inv. č. 5146, kn. č. 3780.

5) ANM, Topografická sbírka F, Hradec Králové, *Počty purkmistrů 1504*.

6) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, inv. č. 46, kart. č. 35.

7) AMHK, *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 (= Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 [1522])*, inv. č. 291a, kn. č. 2a (knihy bude na základě diplomatického rozboru dále citována jako *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 [1522]*). Obdobně bude postupováno i u dalších hradeckých úředních knih, u nichž byly na základě diplomatické analýzy zjištěny nesrovnalosti.

studovat až s počátkem 16. století. Autorky předkládané studie si vytkly za cíl rekonstruovat⁸⁾ v intencích interdisciplinárního výzkumu podobu a fungování hradeckého lesního a lučního hospodářství v 16. a na počátku 17. století a jeho provázanost s dobovým děním a potřebami městského prostředí a jeho spádové oblasti,⁹⁾ neboť této problematice doposud nebyla věnována soustavná pozornost.¹⁰⁾ Stěžejními prameny se staly již citovaná *Registra na prodej dříví 1508*, *Registra luhů a luk v Lochenicích*

8) Z metodického hlediska je v této souvislosti cennou studie Jiřího WOITSCHÉ, *Dějiny lesa a lesnictví – variabilita přístupů a současné hlavní badatelské směry*, *Hospodářské dějiny* 2, 2010, s. 199–226, kde autor mj. konstatuje, že bádání o dějinách našich lesů prakticky ustrnulo v 60. letech 20. století. V celosvětovém kontextu uvádí současně hlavní směry bádání: 1/ Tradičně zaměřené studie na dějiny lesů, jejich správní a právní aspekty včetně dějin lovu; 2/ studium hospodářských a sociálních aspektů lesní problematiky včetně vazby na další provozy závislé na produkci dřeva (např. sklárny, hutě); 3/ historicko-antropologicky laděný výzkum zaměřený na dobové vnímání lesů a stromů; 4/ komplexní archeologický a etnologický výzkum dané problematiky; 5/ studium ekologických a environmentálních aspektů vztahu člověka a lesů. Zvláštní pozornost si v souvislosti se sledovaným tématem též zaslouží metodicky hodnotná stať Evy SEMOTANOVÉ, *K historické geografii raně novověkých měst – problémy a východiska*, ČČH 91, 1993, s. 286–297.

9) Studie je dílčím výstupem SV 2013 „Edice a analýza královéhradeckých rejstříků na prodej dřeva z let 1508 a 1536“ Fakulty filozofické Univerzity Hradec Králové.

10) Dílčí sondu do hradecké lesní problematiky doby předbělohorské učinil naposledy J. Mikulka (Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, Hradec Králové 1994, s. 251–253.). Pro období středověku pouze uvádí, že „vedle výnosů z rybníků mělo pak město stálý příjem i z obecních lesů“ (TÝŽ, *Dějiny Hradce Králové*, I/1, Hradec Králové, s. 163.). Závěr 18. století a první polovinu 19. století mapoval na základě dochovaných pramenů Karel HORÁK, *K dějinám městských lesů královéhradeckých koncem 18. a v první polovině 19. století*, *Acta musei Reginaehradecensis* S. B.: Scientiae sociales 10, 1966, s. 32–48. Stranou pozornosti nelze ponechat ani studii Karla HERČÍKA, *Těžba dřeva pro kutnohorské báňské podniky v trutnovských a rychnovských lesích ve druhé pol. 16. a počátkem 17. století*, *Acta musei Reginaehradecensis* S. B.: Scientiae sociales 3, 1959, s. 185–207, kde se autor věnoval plavení dřeva po Labi a Orlici, a to i se vztahem k Hradci Králové. Pro počátek 20. století jsou zejména cenné podrobné popisy hradeckých lesů od lesmistra a pozdějšího vrchního lesního rady Josefa STRACHOTY, *Popis lesův královského věnného města Hradce Králové a průvodce k vycházce České lesnické jednoty v roku 1910*, Praha 1910; TÝŽ, *Městské lesy královéhradecké. Celkový popis a jich obhospodařování*, Hradec Králové 1926. Nejvýznamnější dochovaný kartografický materiál zachycující Hradec Králové byl zpřístupněn v rámci Historického atlasu měst ČR (Miroslav RICHTER – Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Historický atlas měst České republiky*, sv. 5, Hradec Králové, Praha 1998.).

1519–1521 (1522) a dále *Rejstřík prodeje dříví 1536*.¹¹⁾ Výzkum se též opíral o nashromážděné údaje z dalšího dochovaného hradeckého úředního materiálu sledovaného období i z kartografických pramenů. Protože tomuto typu výzkumu skutečně zásadním způsobem prospívá interdisciplinarita, byly např. ve studii využity i výsledky archeologických sond v hradeckém městském obvodu.¹²⁾

V rámci úvodu je třeba zmínit, že problematika lučního hospodaření v městském prostředí si nepochybně s ohledem na torzovitost materiálu doposud svého zpracovatele nenašla. Nedostatečně je však zpracována i problematika městského lesního hospodaření v době předbělohorské.¹³⁾ V již klasické stati *B. Nechvátala*, jenž se zaměřil na hospodaření Loun v polovině 16. století a významně přispěl k metodickému uchopení této problematiky,¹⁴⁾ se staly lesní a luční problematika pouze dílčími komponenty tamního hospodářského systému. Oproti tomu *F. Kavka* se v rámci sondy do fungování městského hospodaření v Českých Budějovicích, taktéž velmi cenného výzkumu, o těchto správních oblastech vůbec nezmiňuje.¹⁵⁾ Můžeme jen litovat, že pro Hradec nelze obdobné komplexní výzkumy realizovat, a to s ohledem na obrovskou torzovitost materie i v době počínajícího raného novověku. O to větší význam má jakákoli dílčí sonda do

11) AMHK, *Registra prodeje dříví 1536*, inv. č. 59, krabice č. 35.

12) K tomu dodejme, že v současné době je realizován v rámci Katedry archeologie FF UHK projekt zaměřený na výzkum hradeckých lesů v období středověku a raného novověku, a to s využitím moderních archeologických metod a technologií.

13) Letnou zmínku např. učinil Jan Antonín MAGER, *Hospodaření prachatického městského špitálu roku 1595*, Zlatá stezka: sborník Prachatického muzea 11, 2004, s. 121–125. Problematikou se v širším časovém vymezení zabývali Jiří TOPINKA, *Lesy města Berouna*, Minulost Berounska: sborník Státního okresního archivu v Berouně 6, 2003, 69–79; Jaroslav ZAVADIL, *Lesy královského města Pelhřimova*, Pelhřimov 2005.

14) Bořivoj NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století (Příspěvek k hospodářskému postavení měst v 16. století)*, SAP 16, 1966, s. 420–497. Z dalších studií mapujících problematiku hospodaření měst v „dlouhém“ 16. století ve světle dochovaných knih počtů srov. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bilou horou*, ČSPS 63, 1955, s. 148–168; TÝŽ, *Hospodářství města Domažlic v první polovině 16. století*, ČSPS 64, 1956, s. 46–56; TÝŽ, *Knih počtů města Plzně 1524–1525. Příspěvek k hospodářství českých měst*, Plzeň 1957; Vladimír BYSTRICKÝ, *Hospodářství města Strážova v letech 1524–1564*, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 2, 1957, s. 99–103.

15) František KAVKA, *Městské hospodářství v Českých Budějovicích v letech 1496–1570*, JSH 34, 1965, s. 31–94.

fungování hradeckého městského hospodaření, neboť i v rámci jeho určitého úseku je možno doložit vyspělost města, jež bylo z hlediska majetnosti měšťanů v roce 1543 po pražských městech a Kutné Hoře nejvýznamnějším a jedním z nejlidnatějších v Českém království.¹⁶⁾

Ze starších synteticky pojatých prací zabývajících se dějinami lesů a lesnictví v českých zemích uveďme zejména dílo *J. Nožičky*.¹⁷⁾ Z nejnovějších prací zvláště zmiňme příspěvky *J. Woitsche*.¹⁸⁾ Pozornost si zaslouží i studie *R. Šimůnka* o lesní správě na panství Choustník k polovině 15. století, v níž autor zpracoval pramenný soubor – byť torzovitý, který se řadí k nejlépe dochovaným u nás.¹⁹⁾ Soustavněji se lesní problematice věnují zejména zahraniční autoři.²⁰⁾

Správa lesů a luk v majetku hradecké obce v 1. polovině 16. století

Z pramenů dochovaných z doby před rokem 1526, ale i po něm je zřejmé, že správa hradeckých luk a lesů byla hradeckou městskou radou svěřena *purkrabímu*, tj. v podstatě správci, úředníku, jenž měl k ruce potřebný počet dalšího personálu. V případě luční správy, z níž plynuly příjmy do městské pokladny v podobě platů za pronajaté louky, měl tento pověřený

16) Miloslav VOLF, *Nástin správy české berně v době předbělohorské*, in: *Sněmy české XI*, 2/1, s. 49.

17) Josef NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, Praha 1957. Autorovým dílem se zabýval Gustav NOVOTNÝ, *Dějiny našich lesů – přínos Josefa Nožičky*, *Dějiny vědy a techniky* 34, 2001, s. 205–226, kde je i soupis Nožičkovy bibliografie. Mezi Nožičkovy předchůdce patřil Jan Evangelista CHADT-ŠEVĚTINSKÝ, *Dějiny lesů a lesnictví*, Písek 1913.

18) Srov. pozn. 9. Uveďme též Jiří WOITSCH, *Lesní řemesla v raném novověku: koncept*, *Český lid* 97, 2010, s. 337–362. Z této oblasti bádání připemeňme autorovu monografii TÝŽ, *Zapomenutá potaš. Drasláři a draslářství v 18. a 19. století*, Praha 2003, kde představuje jedno z tzv. lesních řemesel, která charakterizuje mj. silná provázanost na zdroje přírodních surovin.

19) Robert ŠIMŮNEK, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století (S edicí rejstříku prodeje dřeva z roku 1447)*, *Táborský archiv* 12, 2003–2004, s. 87–150, kde autor v úvodu shrnuje nejvýznamnější domácí i zahraniční literaturu k tématu.

20) Např. Kurt MANTEL, *Forstgeschichte des 16. Jahrhunderts unter dem Einfluss der Forststörungen und Noe Meurers*, Hamburg–Berlin 1980; TÝŽ, *Wald und Forst in der Geschichte. Ein Lehr- und Handbuch*, Hannover 1990; Joachim ALLMANN, *Der Wald in der frühen Neuzeit. Eine mentalitäts- und sozialgeschichtliche Untersuchung am Beispiel des Pfälzer Raumes 1500–1800*, Berlin 1989; Hans ANDERSSON – Lars ERSGRD – Eva SVENSSON (eds.), *Outland use in Pre-industrial Europe*, Lund 1998; Charles WATKINS (ed.), *European woods and forests. Studies in cultural history*, Wallingford 1998.

úředník mj. dohlédnout, aby došlo v pravidelném termínu k jejich odvodu. V rámci lesní správy měl purkrabí k ruce *hajné*, jejichž místa byla pravidelně obsazována.²¹⁾ Z terminologického hlediska můžeme říci, že se jednalo o osobu hlídající les, tedy přidělený lesní obvod (hájenství).²²⁾ Termín hájenství však v torzovitě dochovaném hradeckém archivu neshledáváme. Termín *polesný*, jenž bývá uváděn jako synonymum k pojmu hajný,²³⁾ není v hradeckých pramenech 1. poloviny 16. století doložen. Přesnou náplň jejich práce hradecké prameny neposkytují, ale jistě nebudeme chybovat, připojíme-li k dohledu nad prodejem dřeva z příslušného lesního obvodu a k evidenci a výběru peněz z tohoto obchodu i péči o lesní zvěř, neboť se nikde nedozvídáme, že by v lesích působili lovčí.²⁴⁾ Zcela zůstává skryt systém odměňování úředníků tohoto úseku správy. Můžeme pouze předpokládat, že vedle finanční odměny měli hajní nárok na odběr naturálií, tj. dřeva, a to v přesně vyměřeném množství. V případě purkrabího můžeme očekávat vyšší finanční odměnu a také odběr naturálií v podobě dřeva.

Existence hierarchie v lesní správě na počátku 16. století, jejíž zisky řadíme do oblasti příjmů z výroben a směny, dokládá, že se v této době již jednalo o pokročilý stav. Městský organismus i jeho představitelé si již zřetelně uvědomovali svou závislost na ziscích z lesních prostranství, a proto předpokládáme, že nejpozději ve 2. polovině 15. století můžeme očekávat, že se toto uvědomění výrazněji promítlo do systému správy. Byť nám scházejí jakékoli bližší informace, jistě můžeme klást základy tohoto procesu do 14. století,²⁵⁾ kdy se město již profiluje jako jedno z nejvýznamnějších v zemi. Lze předpokládat, že přítomnost královského hradu, v němž v letech

21) K systému správy na panství Choustník srov. R. ŠIMŮNEK, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století*, s. 89–95. Vyspělost správního systému lesního majetku je jedním z možných měřítek hodnocení sledované problematiky. Nelze však opomenout i hospodářskou vyspělost města a velikost lesního panství. V královském městě Louny k polovině 16. století působili v systému správy a obchodu se dřevem tzv. „úředníci lesní“. Město zaměstnávalo i hajného, který měl na starosti obstarávání zvěřiny. (B. NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, s. 444.)

22) Heslo *hajný, hájenství*, dostupné z URL: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [cit. 6. 2. 2015].

23) *Tamtéž*, heslo *polesný*, [cit. 6. 2. 2015].

24) Naproti tomu např. choustnické panství k polovině 15. století tento stav dokládá. (R. ŠIMŮNEK, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století*, s. 95.)

25) Obdobně, byť v jiném prostředí posouvá zárodky tohoto procesu do 14. století v prostředí vrchnostenské správy panství Choustník R. Šimůnek. (*Tamtéž*, s. 92.)

1308–1318 sídlila královna vdova Eliška Rejčka, vytvářel v kontextu města podmínky pro zárodky dualismu v oblasti správy lesů v okolí Hradce. Již v roce 1307 Hradečtí obdrželi listinu od římského krále Albrechta a jeho syna Fridricha, v níž jim mj. darovali les Bor, nacházející se nedaleko města. Protože písemnost nikdy nevešla v platnost, museli si Hradečtí počkat až na listinu Jana Lucemburského z roku 1318, podle níž se stali jeho vlastníky.²⁶⁾ Existenci královských lesů v okolí města potvrzuje i listina téhož z roku 1321, v níž mj. Hradeckým povolil odběr dřeva ze svých lesů za účelem zkvalitnění městské hradby a výstavby brány a hradební věže.²⁷⁾ Zmínku o lesích nacházíme taktéž v listině z roku 1339, po požáru města, kdy Jan Lucemburský daroval městu čtyři lány lesa zvaného Hradecký háj s právem odběru dřeva pro měšťany i městského faráře.²⁸⁾ Lze usuzovat, že by se mohlo jednat o les později v pramenech nazývaný *Farářství*, a to podle fary kostela sv. Anny, který sloužil v době pohusitské jako farní pro Pražské předměstí.²⁹⁾ V roce 1395 Václav IV. postoupil a potvrdil městu vlastnictví *lesa Obec*, jenž měl sousedit s lesem Království u Albrechtic, kde sídlil na tamním hradě purkrabí, mající tyto královské lesy na starosti. Hranice lesa Obec odpovídala stavu z doby po jeho klučení, kdy se stal součástí městského majetku.³⁰⁾ Lze se domnívat, že se jedná o výše vzpomínaný les Bor, v jehož názvu se již promítly vlastnické vztahy. Díky majetkovým přesunům v době husitských válek přibyl k městskému majetku *les Křivec* pod Roudničkou, který před tím patřil opatovickému klášteru. V této době si Hradečtí také mj. připojili vsi *Březhrad a Plačice, včetně tamních lesů*.³¹⁾

26) Karl Joseph BEINER VON BIENEBERG, *Geschichte der Stadt Königgratz*, Prag 1780, s. 92; *CIM II.*, ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1895, č. 83.

27) K. J. BEINER VON BIENEBERG, *Geschichte der Stadt Königgratz*, s. 101; *CIM II.*, ed. J. ČELAKOVSKÝ, č. 103; *RBM III*, ed. Josef EMLER, Praha 1890, č. 470.

28) K. J. BEINER VON BIENEBERG, *Geschichte der Stadt Königgratz*, s. 115; *CIM II.*, ed. J. ČELAKOVSKÝ, č. 206; *RBM IV*, ed. Josef EMLER, Praha 1892, č. 684.

29) Převědeme-li si totiž lány (královské) na hektary, vychází nám výpočet 111,78 ha, což je přibližně rozloha, která odpovídá původní ploše lesa Farářství. (G. HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 68.) K tomu dodejme, že les Obec měl k roku 1785 rozlohu 1 722,80 ha. (K. HORÁK, *K dějinám městských lesů královéhradeckých*, s. 33.) I když nelze počítat s touto výměrou pro období 14. století, je ale zřejmé, že les darovaný v roce 1339 zaujímal mnohem menší plochu, a že se tedy o les později nazývaný Obec nejednalo.

30) K. J. BEINER VON BIENEBERG, *Geschichte der Stadt Königgratz*, s. 198; *CIM II.*, ed. J. ČELAKOVSKÝ, č. 676.

31) K. HORÁK, *K dějinám městských lesů královéhradeckých*, s. 32.

V roce 1469 Hradečtí koupili od Levy Tluksy z Čechtic za 1 550 zlatých uherských ves Lochenice i se vším příslušenstvím, tj. i s *lochenickými „luhy“*.³²⁾ Do hradeckého lesního obvodu byl od roku 1508 pojímán i *Břízský les*, pojmenovaný podle vsi Bříza, kterou Hradečtí zakoupili za 550 kop grošů českých³³⁾ od Petra Huneše z Brloha.³⁴⁾ Jedním z velkých zisků bylo posléze i zakoupení *Přímského lesa* u Těchlovic, který trvale ztratili po odboji v roce 1547. Můžeme ovšem počítat i s menšími zalesněnými plochami u vsí ve vlastnictví města, jež byly získány i s příslušenstvím.³⁵⁾ Typickým příkladem byl *dubový porost podél Umrlice*, jednoho z orlických ramen vlévajících se před regulací u Třebše do Labe.

Posuneme-li se na počátek 16. století, můžeme některé lesní obvody sledovat z pohledu prodaného dřeva lidem z vnitřního města, předměstí a okolních vesnic. V úvodu *Register na prodej dřeva 1508*, nejstarší dochované specializované finanční knihy o velikosti 8 × 22 cm, neopatřené vazbou, se v této souvislosti dovídáme: „*Lita božího millessimo pětistého osmého znamená se prodávání dříví v Uobci za purkrabí pana Jana Dlouhého a hajných k němu přidanych: Beneše z Zámostí, Havla z Svinář a Venclávka z ze [!] Lhotky, a to na český groš.*“³⁶⁾ V jednom případě je mezi kupujícími uveden jako „*starý hajný*“ Martin ze Zámostí,³⁷⁾ tedy zřejmě některý z Benešových předchůdců. Ve světle tohoto pramene z počátku 16. století vidíme, že tehdejší lesní obvody v lese Obci zajišťoval hajný z oblasti Zámostí, jež se rozprostíralo na levém břehu Orlice před Malšovi-

32) Srov. vidimus listiny z roku 1469: AMHK, *Listiny a listy*, inv. č. 38.

33) Dále používáno ve zkratce gr. č.

34) August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, Díl V, Bydžovsko, Praha 2000, s. 338.

35) Hradečtí k roku 1547 vlastnili více než 40 vesnic, které mu byly po odboji i s příslušenstvím zkonfiskovány: Boharyni, Vysoký Přím, Nízký Přím, Libčany, Těchlovic, Radikovice, Břízu, Rozběřice, Puchlovice, Trnavu, Zvíkov, Kunčice, Probluz, Březhrad, Plačice, Vlčkovice, Praskačku, Stěžery, Stěžírky, Charbuze, Sedlice, Krásnice, Urbanice, Hvozdnici, Hříbsko, Světí s dvorem, Nedělišť, Skaličku, Slatinu, Svinary, Svinárky, Roudničku, Vysokou s vinicí, Rusek, Třebes, část Bělče; dále zápisné vsi Lochenice s krčmou, Předměřice, Všestary, Plotišť, Lhotku pod Strání, Malšovu Lhotu, Kluky, Piletice. Kromě toho přišli o tvrze v Boharyni a Přímu s poplužními dvory, o pozemky za Hunšovským dvorem (Kukleny), o šest rybníků a o obecní lesy. Většinu zabavených statků hradeckých, chrudimských, jaroměřských, královédvorských a nějaké vsi tábořské získal od Ferdinanda I. výměnou za panství chlumecké a bydžovské ještě téhož roku Jan z Pernštejna. (J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, 1/2, s. 240.)

36) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 2r.

37) *Tamtéž*, fol. 11v.

cemi, dále ze „Svinar“³⁸, tj. ze Svinar, a konečně ze Lhoty „za Malšovici“³⁸). Jednotliví hajní měli v rámci rozsáhlého lesního komplexu svěřeny lesní obvod, na nějž dohlíželi. Předpokládejme tedy, že se k počátku 16. století v tomto lesním celku nacházela tři větší oddělení.

V účetních záznamech, psaných objektivně jednou blíže neurčitelnou písařskou rukou kurzivním písmem, je na foliích 2r–12r, evidujících prodej v lese Obec, v pozici kupujících zmiňována řada osob bez bližšího územního určení. Bylo by možné se domnívat, že je hajní osobně znali.³⁹) Spíše se však jednalo o obyvatelstvo vnitřního města.⁴⁰) Výjimkou jsou případy, kdy tito lidé obývali některé z předměstských hejtmanství:⁴¹) „Michal z Klášteřiště“⁴²) „Jiřík Tkadlec od svatého Petra“⁴³) „Michal Kovář od svatého Antonína“⁴⁴) „Jan Voštěpař od svatého Antonína“⁴⁵) „Martinová od svatého Mikuláše“⁴⁶) S místní příslušností jsou též zmiňováni obyvatelé předměstské čtvrti Rybáře, jež se nacházela poblíž dnešního Bona Publica, dále předměstští obyvatelé ze Zámostí a Malšovic. Zvlášť vzácnou je zmínka o Vítu Řezníkově, jenž byl „z Židovské ulice“⁴⁷), neboť zprávy o židovském etniku v dochovaných hradeckých pramenech pro sledované období nemáme.⁴⁷) Otevřenou otázkou zůstává, kde se Židovská ulice nacházela. Snad by ji bylo možno lokalizovat do míst Kavčeho plácku ve vnitřním městě. Mezi kupujícími jsou též zaznamenáni Trávníčtí, kteří obývali na Pražském předměstí největší labský ostrov – Velké Trávnice – nacházející se poblíž vnitřního města mezi labskými rameny. V záznamech též dohledáme poddané z některých vsí náležejících k počátku století Hradci: z Třebše, Plotišť, Svinar a ze Lhoty za Malšovícemi, vzácně pak z Kluků,

38) *Tamtéž*, fol. 9r.

39) Hradec patřil mezi nejlidnatější města v Čechách i na Moravě. J. Mikulka např. předpokládá, že v době renesanční žilo v Hradci 7–8 tis. obyvatel. (J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 217.)

40) Zde jsou zřejmé limity pro demografický výzkum.

41) Předměstí se dělila na hejtmanství, jichž bylo k roku 1603, z něhož je dochován jejich nejstarší soupis, čtrnáct: 1. Sřezina, 2. u sv. Antonína, 3. Rybáře, 4. Soukenice, 5. pod Pražskou branou, 6. Na Okrouhliku, 7. u sv. Jakuba, 8. u sv. Anny, 9. Klášteřiště, 10. u sv. Petra, 11. Velké Trávnice, 12. Malé Trávnice, 13. Zámostí a 14. Malšovice. (Bedřich V. SPIESS, *Úryvky ze starého místopisu Královéhradeckého. II. Na Okrouhliku*, Ratibor 14, č. 45, 1897, s. 626.)

42) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 4v.

43) *Tamtéž*, fol. 8r.

44) *Tamtéž*.

45) *Tamtéž*, fol. 9r.

46) *Tamtéž*, fol. 13v.

47) *Tamtéž*, fol. 2v.

Lochenic a Piletic.⁴⁸⁾ Celkem činily příjmy z prodeje dřeva v lese Obec za rok 1508 132,5 kopy gr. č. a 3 gr. bílé, které purkrabí odvedl z větší části v roce 1509 a zbytek v letech 1510 a 1514.⁴⁹⁾ Již tento příklad dokládá v podstatě bezúročnou půjčku, která byla purkrabím čerpána z vybraných peněz a teprve následně po částech splácena.

Od folia 13v jsou evidovány přijaté částky v groších českých za prodané dříví z *březhradských luhů*,⁵⁰⁾ které představují samostatný lesní obvod, o němž se dochovaly k roku 1508 přímé zprávy: „*Léta božého tisícého pětistého osmého znamená se prodávání dříví v luzích březhradských za purkrabě Jana Dlouhého a hajného Faráře z Trávníc, a to na český groš.*“ Vedle březhradských luhů je v jednom účetním záznamu vzpomínána i lokalita *Farářství*, kde také býval, jak již víme, lesní porost.⁵¹⁾ Lze tedy předpokládat, že jmenovaný hajný dohlížel i na tuto oblast; Farářství ve svém jižním cípu s březhradskými luhy sousedilo. Zisky z prodeje dřeva v oblasti březhradských luhů dosáhly k roku 1508 sumy 4 kop gr. č. a 10 gr. bílých.⁵²⁾ Zisk z této oblasti byl v porovnání s příjmem z lesa Obec marginální.

Rekonstrukci prodeje dřeva v dalších lesních obvodech znemožňuje absence potřebného množství písemného materiálu, a to bohužel i v případě centrálního přehledu ročních příjmů z jednotlivých městských provozů – z rybníků, z poddanských vesnic, z cel a mýt apod. Jak již víme, Hradečtí též od roku 1508 vlastnili *Břízský les* u Břízy. Pro rok 1508 se zcela nedochovala evidence prodeje dřeva v oblasti *Lochenic*, které byly stále v majetku Hradeckých.⁵³⁾ I s ohledem na malý počet kupujících z Lochenic, zachycených v dochovaném rejstříku, je možné se domnívat, že existovala evidence prodeje dřeva i z této lokality. Tuto domněnku podporuje

48) V případě města Loun bylo zjištěno, že dřevo bylo prodáváno přímo v lesích nebo na městském trhu. V tomto druhém případě jsou doloženy dodávky dřeva sedláky ze vsí Smolnice a Pochválova, u nichž se nacházely lesy v majetku města. Lze usuzovat, že město jim za tyto „daleké fůry“ platilo. Město o tyto lesy přišlo po povstání v roce 1547 a již je nezískalo zpět. (B. NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, s. 444.)

49) *Tamtéž*, fol. 12r.

50) Pojem luh představuje buď louku nacházející se na vlhčí půdě se svěží zelení či porostem listnatých stromů či křovin, nebo počítní les s převahou vysokokmenných stromů a souvislým porostem bylin. V případě okolí Březhradu by bylo možno se klonit spíše ke druhé variantě.

51) „*Za provazec topiči ve Farářství 20 g.*“ (AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 8v.)

52) *Tamtéž*, fol. 14v.

53) AMHK, *Kniha paměti 1532–1757 (= Pamětní kniha cca 1540–1757)*, inv. č. 307, kn. č. 18, fol. 72r.

Uetga Bojcego Di
 vojcego pletcego
 pšeneho knamenase
 prodawame duplej
 w linyy q byegradu
 q za ynkraclie ja
 na dlatu hede a Gar
 nego ffarage itam
 a to na Gesty of

Anthonom ad D ambulasse
 za pnt v of
 Vaguel mly 2 29 za octuobu
 x topign e of
 Buzik zet honyloun za octuobu
 x topign en of
 Jan w derauol zabuut paulij
 x m of
 Matgauil Dyctome za octuobu
 x topign ne of
 Jannion son itam 3 za dma
 duby lee of
 Gampayfink za octuobu topign
 x of
 Pietmit mlyay za octuobu togn
 x of
 Polaubis za octuobu togn ne of
 Cypa komayku za octuobu
 x wofign m of
 Buzik klauit za dub m of
 w pashffma ad se pet v of pashffma

Su by pth i 18 x hmy of

14
 Vaguel itam 3 za kutek topign
 x Golauice itam 3 za kutek w
 bly m of
 Dma w ymige ad D petra
 za kutek topign v of
 wgal ad D ambulasse za
 kutek topign v of
 Matgauil Dyctome za kutek
 x topign e of
 Jan hmyce za kutek topign
 x of
 Buzik za duby v m of
 Buzik honyloun za kutek
 x wofign m of
 Klajek pmonamit za kutek
 x topign ne of
 Krotu pladon ce za kutek
 x topign m of
 Jannit 3 itam 3 za octuobu
 x topign v of
 Auger 2 w dce za dma
 x duby kowata m of
 Matgauil Dyctome za wofign
 x m of
 Matgauil mlyolow za kutek
 x topign ne of
 Buzik za mlyolow kutek
 x m of
 Jannice za wofign e of
 Buzera kutek za dub v of

Su by pth i 18 x hmy of

Obr. 1: Registra na prodeji dřeva 1508.

i dochování *Register luhův u Lochynic a luk též u Lochynic 1519–1521 (1522)*,⁵⁴⁾ jež však pocházejí z působnosti „loučních úředníků“, nikoli lesních. Zaměříme se proto na tuto písemnost podrobněji.

Ve světle tohoto pramene o velikosti 8,5 × 22 cm, psaného převážně kurzivním písmem, jsme informováni, že vrchní správou luhů a luk v oblasti Lochenic byl v letech 1519–21 pověřen Václav Šatný,⁵⁵⁾ místo hajného v této lokalitě zastával Pavel Hlodák,⁵⁶⁾ předměřické louky obstarával Václav Kulhavý, vzpomínaný též jako Vachek.⁵⁷⁾ „*Léta Páně 1519 znamenají se louky u Lochynic za pana Václava Šatného, ouředníka na to ode pánů Jich Milostí usazeného, a Pavla Hlodáka, hajného.*“⁵⁸⁾ [...] „*Item léta nadepsaného [1521?] znamená se prodaj dříví u Lochynic v luzích za týhož pana Václava Šatného a Pavla Hlodáka, hajného, na míšeňský groš.*“⁵⁹⁾ „*Item týhož léta [1522] znamenají se louky u Předměřic za týhož pana Václava Šatného etc. a Václava Kulhavého, hajného.*“⁶⁰⁾ Písemnost je možné řadit mezi specializované finanční knihy evidující agendu spjatou s pronájmem luk, jež v sobě zahrnovala i údaje o prodeji dřeva z luhů nacházejících se v dané lokalitě. Lze i v případě tohoto pramene jen litovat, že se nedochovaly přehledy o celkových příjmech do městské pokladny, což s výjimkou roku 1536⁶¹⁾ a zprostředkovaně 1541⁶²⁾ bohužel platí pro celé „dlouhé“ 16. století.⁶³⁾

54) AMHK, *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 (1522)*, fol. 1r. Sledovaná registra luhů a luk u Lochenic měla pohnutý osud, jak vyplývá ze studia pramene. Podle razítka Archivu Musea království Českého lze usuzovat, že se dostala, podobně jako řada dalších hradeckých pramenů, sbírkovou akci do Topografické sbírky F, odkud byla delimitována. Snad nejprve chybně, protože na fol. 1r je přeškrtnuto novodobým písmem zapsané pardubské panství, opravené na Hradec Králové, kam kniha skutečně patří, protože je pozůstatkem působnosti tehdejšího věnného města. K tomu dodejme, že město v této době nepochybně pravidelně vedlo i pro další lesní a luční obvody specializovaná finanční registra, jež se však nedochovala, a proto je nemožné stanovit, kolik jich bylo vedeno současně.

55) *Tamtéž*, fol. 2r, 4v, 5r, 5v, 7r, 9v, 13r, 15v.

56) *Tamtéž*, fol. 2r, 4v, 5v, 7r, 9v, 13r, 15v.

57) *Tamtéž*, fol. 4r, 9r.

58) *Tamtéž*, fol. 2r.

59) *Tamtéž*, fol. 9v.

60) *Tamtéž*, fol. 15r.

61) ANM, Topografická sbírka F, Hradec Králové, *Registra příjmů 1536–1537*.

62) František de Paula ŠVENDA, *Druhý železný obraz města Králové Hradce nad Labem*, Rozdíl III, Hradec Králové 1803, s. 9–13.

63) Srov. dále.

V rámci dochovaných finančních register 1519–1521 (1522), evidujících luční a lužní agendu v oblasti Lochenic, jsou cenné zmínky o pomístních názvech, zachycujících stav k přelomu druhé a třetí dekády 16. století. Jako první je pro okolí Lochenic uváděna *louka Za Mostem*, z níž část byla tvořena kopaninou, tj. polem, které vzniklo vymýcením lesa. Nájem se nepochybně i v tomto případě vypočítával podle rozlohy a kvality pozemku, a tak jsou pro pronajaté kopaniny uváděny částky 30, 40 a 80 gr. míš.⁶⁴⁾ Zbylá část louky *Za Mostem* se pronajímala pro sekání trávy. Velikost těchto pronajatých dílců byla opět různá, což dokládají odvedené částky: 50 gr. míš., 100 gr. míš., 104 gr. míš. a 2 kopy gr. míš.⁶⁵⁾ Dále je uváděna *louka Votinská*, *louka V Rybnice*, tj. nepochybně na místě zaniklého či nepoužívaného rybníka v okolí Lochenic, *louka Hrobice*, jež např. pro rok 1519 přinesla se svými 16,5 kopami a 13 gr. míš. největší zisk ze sledované lokality a na níž je připomínáno i pronajmutí ohrady za 2,5 kopy gr. míš. a štěpnice za 70 gr. míš.,⁶⁶⁾ *louka od Žočka*, kde část byla tvořena taktéž kopaninou, *Na Velikých lukách*, kde je jako jedna z dílčích luk uváděna „Paškovská“,⁶⁷⁾ a *louka Trotina*.⁶⁸⁾ Osoby, jež si části luk pronajímaly, pocházely z Rozběřic, ze Všestar, z Nedělišť, z Lochenic, z Předměřic, tedy z nejbližšího okolí, což se ovšem dalo předpokládat. Jak již víme, vzpomínány jsou i *louky u Předměřic*, jež s Lochenicemi sousedí. Mezi nájemce těchto luk patřili např. v roce 1520 lidé z Předměřic, Břízy, Světí a Nedělišť.⁶⁹⁾ Shrneme-li podobu jednotlivých účetních záznamů zachycených ve sledovaném rejstříku, jsou u jednotlivých luk uváděna jména osob, jež měly v uvedené lokalitě pronajatý pozemek, a poté následuje uvedení částky, kterou za pronájem odvedly.

Protože schází uvedení výměry pozemku, jak již bylo naznačeno, je velmi obtížné stanovovat způsob, jakým byl poplatek určován. Vedle základní výměry dané plochy počítejme s uplatňováním odhadu kvality pozemku na základě zkušenosti hradeckých úředníků. Bez povšimnutí nemohou zůstat ani informace o náhradách poskytnutých poddaným, jako záznam z roku 1520 týkající se louky V Rybnice: „*Vostatek trávy z rozká-*

64) Tj. grošů míšeňských. (AMHK, *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 (1522)*, fol. 2r.)

65) *Tamtéž*.

66) *Tamtéž*, fol. 3r.

67) *Tamtéž*, fol. 3v.

68) Tento pomístní název zřejmě pochází od pojmenování jednoho z pravobřežních přítoků řeky Labe.

69) AMHK, *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 (1522)*, fol. 2r–3v.

*zání panského dáno sousedům ruseckým, kdež jim rybníkem přiděláním trávy zatopili.*⁷⁰⁾ Obdobně získali rusečtí nájemci náhradu v prostranství Velkých luk.⁷¹⁾ I tato náhrada možná souvisí s budováním rybníka Kochánek, nacházejícího se u Ruseka, o jehož založení zcela schází informace.

V případech agendy týkající se prodeje dřeva v oblasti lochenických luhů je třeba poznamenat, že systém zápisu odpovídá praxi zachycené k roku 1508: vedle jména je uváděno v měrných jednotkách, na co byla suma vynaložena (např. „*Dedit Petr Kolář za jilmí 48 g.*“).⁷²⁾ Celková suma byla posléze po skončení příslušného kalendářního roku odevzdána na radnici „*pánům na rathauz*“.⁷³⁾ Její výše se ovšem zmenšila v případech, kdy měl úředník nějaké výlohy spjaté se svěřeným obvodem: „*Outrata dělníkům, kteří opravovali břeh u vody v luzích, 62 g.*“⁷⁴⁾ V roce 1520 obdobně „*dal pan Václav dělníkům u vokrouhliku a za kopaninou a týž u plotu v koutě od oprav 2,5 kopy a 22 g.*“⁷⁵⁾ Za rok 1520 tak z původní uváděné sumy 14,5 kop 10 gr., vybrané z lochenických luhů, po odečtu zůstalo 11,5 kopy a 18 gr. míš. Samostatně bývaly vyčíslovány zisky z luk, které byly taktéž odevzdávány úřadující městské radě, a to v souhrnu obvykle v dalším kalendářním roce.⁷⁶⁾

V souvislosti s vedením agendy zůstává i v případě tohoto pramene otázkou, kdo byli písaři specializovaných finančních register evidujících částky plynoucí z pronajímání tamních luk a obchod se dřevem z lochenických luhů. Záznamy jsou totiž stylizovány opět objektivně. Vedle písaře A, jenž zachytil většinu záznamů, se v textu objevuje ještě písmo písaře B, a to na fol. 4r.–5r. Porovnáme-li tuto písařskou ruku s písařem dochovaných finančních register z roku 1508, není vyloučeno, že se jedná o téhož písaře. Zřejmě tedy zápisy do finančních register zaznamenávali na základě podkladů připravených hajnými a shromážděných posléze u dosazeného úředníka radní písaři, neboť nemáme žádné zprávy o možnosti působení písaře zapisujícího výlučně finanční agendu.⁷⁷⁾ K sledovanému prameni z přelomu druhé a třetí dekády ještě dodejme, že město v této době nepochybně pravidelně vedlo i pro další lesní a luční obvody specializovaná

70) *Tamtéž*, fol. 9v.

71) *Tamtéž*, fol. 13v.

72) *Tamtéž*, fol. 9v.

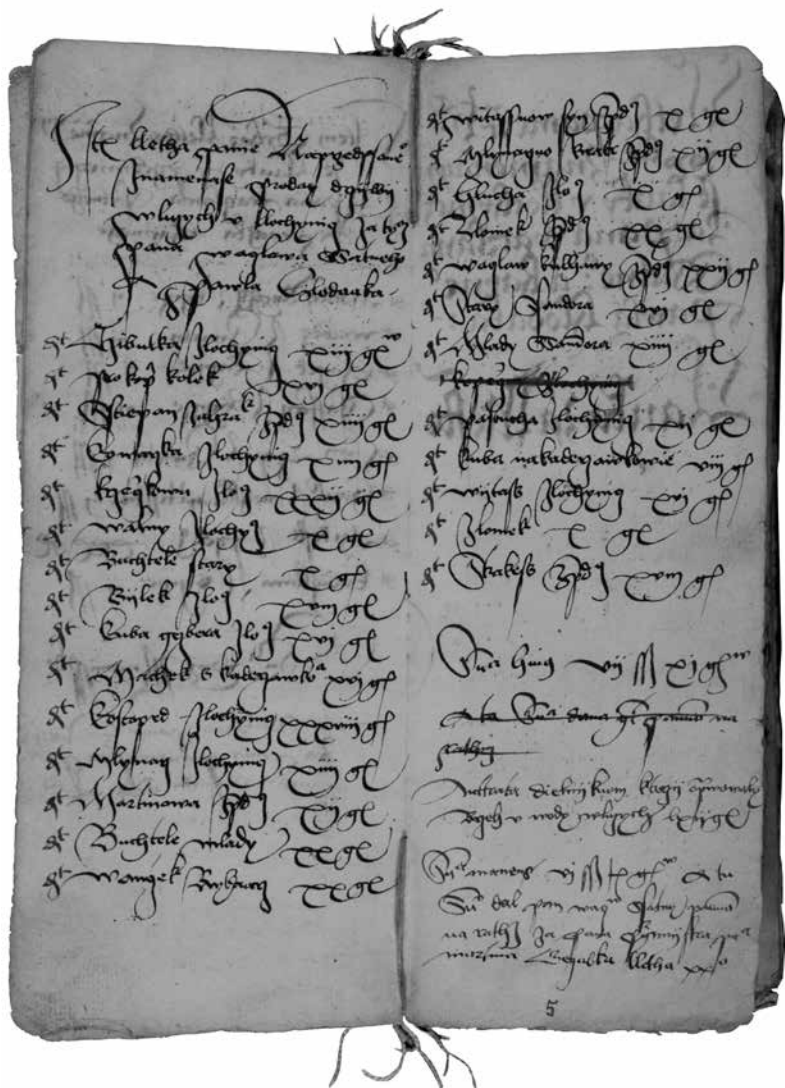
73) *Tamtéž*, fol. 10r.

74) *Tamtéž*, fol. 5r.

75) *Tamtéž*, fol. 10r.

76) *Tamtéž*, např. fol. 9r.

77) K tomu srov. dále.

Obr. 2: Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1521 (1522).

finanční registra, jež se však nedochovala.⁷⁸⁾ S čím však můžeme počítat, je opět centrální evidence radními písaři, kteří vyhotovili vyúčtování za příslušné období, tj. za příslušný kalendářní rok. To posléze zapracovali do účetní bilance odstupující městské rady, která skládala účty. Ani tento přehled nemáme bohužel již k dispozici.

Doplňující údaje o oblasti Lochenic může poskytnout i dochovaný *Rejstřík prodeje dříví 1536*: „*Item léta božího etc. [15]36 znamená se prodej dříví u Lochynic za úředníka na to panem purgmistrem a pány, Jich Milostmi, voleného Václava Jirklice a hajného Václava Voříška.*“⁷⁹⁾ V úvodu knihy lze mezi kupujícími dřevo dohledat vedle Lochenických i obyvatele z Plotišť, Předměřic, Nedělišť a Světí.⁸⁰⁾ Zvlášť cenné údaje jsou od fol. 2r, kde jsou zachyceni podrobně nájemci městských luk v okolí Lochenic k roku 1536 „*za úředníka Václava Jirkláře*“. K uvedenému roku pramen opět zmiňuje *louku Za Mostem, Votínskou, Veliké louky, louku Trotina, louku od Zočka,*⁸¹⁾ *louku Hrobice, louky V Rybníce* a též *louky u Předměřic*. I v případě tohoto finančního rejstříku je třeba ho zařadit mezi specializovaná finanční registra zachycující pronajímání luk a prodej dřeva z tamních luhů, tj. agendu luční. Jak se z pramene dovídáme, 24. července 1537 „*složil Václav Jirlice*“ na radnici za louky a za lesy 87 kop 16 gr. miš.⁸²⁾ Protože celkový příjem „*od ouředníkův loučných z luk i za dříví z luhův*“ k roku 1536 činil 169 kop 5 gr. miš., je zřejmé, že sledovaná registra zachycují pouze část luční agendy za sledovaný rok. Při srovnání s celkovou částkou můžeme konstatovat, že oblast Lochenic patřila z hlediska zisku mezi významnější lokality hradeckého panství, přičemž prodej dřeva zde

78) Vedení specializovaných register ustanovenými úředníky dokládá např. znění misivu z 6. prosince 1592, který byl hradeckou městskou radou odeslán panu Mysliboru Hamzovi. Hradečtí se v něm přimlouvali za zaplacení 4 kop 48 grošů miš. za dřevo Jiříkovi Řeháků, purkrabimu hradeckých lesů, jenž má tuto agendu na starosti („...*purkrabě lesův našich vznesl jest na nás, že jemu na jeho rejstra... dlužní zůstáváte...*“). (AMHK, *Registra (1590) 1591–1597*, pag. 250.)

79) AMHK, *Rejstřík prodeje dříví 1536*, fol. 1r.

80) *Tamtéž*, fol. 1.

81) V prameni je na jiném místě zmiňován Zoček z Rusku. Vazbu však pro nedostatek informací nelze prokázat.

82) V ANM je dochován koncept přehledu příjmů za rok 1536, z něhož vyplývá, že příjem z tehdejších lesů činil 88 kop gr. miš. (zde vidíme drobnou odchylku), příjem „*od ouředníkův loučných z luk i za dříví z luhův 169 kop 5 g. m.*“. Za povšimnutí stojí zmínka o výběru peněz za prodané dříví z menších ploch, zde uváděných jako luhy. Proto poslední dva zmiňované rejstříky řadíme mezi písemnosti zachycující luční agendu. (ANM, *Topografická sbírka F, Hradec Králové, Registra příjmů 1536–1537*.)

znamenal jen marginální příjem: z luk bylo vybráno 75 kop 13 gr. míš. K tomu uveďme, že k roku 1536, ze kdy je vzácně dochován v konceptu přehled hlavních příjmů, činil celkový zisk do městské pokladny 6 463 kop 54 gr. 2 denáry⁸³⁾ „vše míšenských“⁸⁴⁾ přičemž např. z poddanských vesnic se vybralo 1 082 kop 37 gr. 7 d. a z rybníků 584 kop 38 gr. 3 d.⁸⁵⁾

Oproti finančním knihám z roku 1508 a 1519–1521 (1522) pochází rejstřík z roku 1536 již z působnosti kanceláře důchodních úředníků založené v roce 1535. Důvodem k ustanovení zvláštního úřednictva spravujícího obecní důchody byly rozsáhlé a velmi vyhrocené spory uvnitř hradecké obce, které byly vyvolány panovnickými opatřeními z roku 1534 týkajícími se nové daňové zátěže. Při řešení těchto sporů, kdy došlo i k procesu před komorním soudem, vypluly na povrch mj. velké nesrovnalosti a úniky ve vedení městské finanční hotovosti. I ve snaze odvrátit panovníkovu pozornost od hlavního důvodu nepokojů, uplatňování nové daně z prodeje postihující především řemeslníky, se radní s obcí dohodli na jistých úpravách, jež měly uvést chod městského hospodaření do pořádku a jež si nechali Hradečtí v roce 1535 za přítomnosti podkomořího zapsat do dnes již nedochované knihy smluv. V ANM se dochoval opis těchto ustanovení, z nichž vyplývá, že původně mělo být úředníků šest (napříště čtyři sousedé z vlastního města a dva z předměstí, obměňující se každoročně z poloviny), na něž mělo dohlížet 8 lidí z obce. K ruce byli dáni důchodním dva písaři. Každý z písařů měl ročně obdržet 12 kop gr. míš., důchodní jednotlivě 14 kop gr. míš.⁸⁶⁾ Pracovní doba byla stanovena na pondělí, čtvrtek a sobotu ráno, kdy se měli úředníci dostavit do svého úřednického pokoje. Jejich písaři měli zaznamenávat do jedněch finančních register veškeré příjmy ze vsí, z rybníků, z lesů, soli, luk atd. (sem by spadala i námi sledovaná agenda lesní a luční), do druhých register obecní dluhy. Úředníci měli též podle zmíněného ustanovení z roku 1535 vybírat šos a úroky. Každoročně měli připravit purkmistru, starším, obci i dohlížitelům ke kontrole vyúčtování.⁸⁷⁾

V září 1537 došlo k prosazení nového usnesení o spravování obecních důchodů, špitálů a sirotčích peněz. K nim byla připojena řada dalších

83) Dále ve zkratce d.

84) J. Mikulka uvádí chybně groše české a zmiňuje jako celkovou sumu částku 6 563 kop 54 gr. 2 d. (J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 255.)

85) ANM, Topografická sbírka F, Hradec Králové, *Registra příjmů 1536–1537*.
86) Bohužel již nezrekonstruujeme rozdělení jejich kompetencí a povinností v písařském úřadu.

87) ANM, Topografická sbírka F, Hradec Králové, *Přípis artikulův svolených v městě Hradci nad Labem*, 1535 (?).

ustanovení o platech úředníků, stíhání nepořádků, šenkování piva a vína apod. Z obsahu je již patrný opětovný zájem městské rady, která si vyhradovala právo vybírat důchodní úředníky sama. Při obnově městské rady měli důchodní skládat účty, a to v přítomnosti rychtáře, čtyř zástupců obce a nových důchodních úředníků. Výsledek hospodaření měl být veřejně vyhlášen. Důchodní úředníci měli být napříště čtyři, jimž měli být podřízeni *správci lesního, lučního, obilního hospodářství a mlýnů*. Tito správci měli důchodním skládat peníze a předkládat vyúčtování, a to v úřední místnosti vyhrazené důchodním úředníkům. Pouze každodenní dávky, jako clo, platy z pivních várek apod., mohl důchodní úředník přijmout jinde, ale týdně o tom musel vyhotovovat vyúčtování. Větší částky určené na výdaje mohli důchodní vydávat jen společně, menší částky i jednotlivě, ovšem opět s řádným týdenním vyúčtováním. K ruce měli dostat důchodní úředníci opět dva písaře.⁸⁸⁾

Jeden z artikulů nařízení z roku 1537 byl přímo zaměřen na správu obecních lesů: „*Vo lesích obecních. Item což se lesů obecních dotýče a prodajů v nich, to vše osoby na to usazené od pana purgmistra a pánův s hajnými spolu přísěžnými řediti a pilně spravovati mají, aby se škod žádných a nerádův v lesích nedálo. A prodaje spravedlivé jak bohatému, tak chudému aby činili. A ouředníci důchodní aby časem k tomu také přihlíželi, než což se velikého k stavení lesu buď borového neb dubového dotýče, toho nic bez vědomí ouřadu nemají prodávati. A též také ve všech prodajích aby se výstavkův⁸⁹⁾ zanechalo, zvláštní péči při tom mají míti.*“ Z ustanovení je zřejmé, že jehličnaté stromy a duby byly chráněny pro stavební účely. K prodeji bylo určeno méně kvalitní dřevo. K tomu dodejme, že ve dvou účetních záznamech z roku 1508 je zmíněn pojem „*prodaj*“, jenž v tomto případě právě znamená oblast, jež byla v rámci daného lesního úseku určena k těžbě a prodeji dřeva: „*Janáček, řezník, s Selovým⁹⁰⁾ Janem za krsovatý bor v prodajích 3 kopy g.*“ a „*Jiřík Švec za patnáct borovic vedle Jiříkova Vokáčova prodaje 1 kopa g.*“⁹¹⁾ Byť o tom scházejí hmatatelné důkazy, musíme v této době již předpokládat i určité plánování obnovy porostu, a to předpokládejme náletem: ponechané výstavky, o nichž se

88) Ke kanceláři důchodních úředníků podrobněji: J. VOJTÍŠKOVÁ – V. ŠEBESTA, *(Králové)hradecké městské kanceláře do roku 1620*, s. 273–295.

89) Strom zanechaný při kácení lesa jako stojící (heslo *výstavek*, dostupné z URL: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [cit. 7. 2. 2015]). S pomocí výstavků se zvláště zachovávala přirozená obnova lesa vysemeněním šišek.

90) *Selovym*.

91) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 11v.

zmiňuje artikul z roku 1537, umožňovaly zachovat původní půdorys lesů, které se poté přirozenou cestou obnovovaly. Teprve 80. léta 18. století v hradeckém prostředí vytvoří podmínky pro umělou obnovu vytěžených ploch. Zdá se ovšem, že se ještě nejednalo o systematickou činnost, již v pramenech vidíme až ve druhé dekádě 19. století.⁹²⁾

Bez povšimnutí nemůže zůstat ani zmínka o vyměřování částek za prodej hajnými, kde systém nahrával možnosti zvýhodňování či znevýhodňování. V textu je to postaveno na protikladu chudý × bohatý. K tomu uveďme, že v textu rejstříku z roku 1508 je účetní záznam o nákupu dřeva bratrem jednoho z hajných: „*Dedit Kuba, Beneše hajného bratr, za suchej drobněj bor pod borem 26 g.*“⁹³⁾ Zůstane již tajemstvím, zda uvedené množství i kvalita dřeva byly v souladu se skutečností a odpovídaly ocenění.

Obdobně je jeden artikul z roku 1537 zaměřen na obecní louky: „*O lukách. Item kterýžkoli ouředníci nad lukami obecními i zádušními budou usazeni od pana purgmistra, pánův, tíž při březích, při mezech, při hradbách a vopravách zvláštní bedlivost a péči aby měli a skutečně aby k tomu dohlídali, tak aby tí, kdož ty louky najímají, za své peníze toho užiti mohli. A nájmy všechny aby každého roku též upomínali a vedle register peníze vždycky při počtu činění o svatém Václavě na podzim úředníkům důchodním v moc aby kladli bez zdržování.*“⁹⁴⁾ Z ustanovení vyplývá, že i v rámci vlastního města bývaly louky pronajímány a zodpovědné osoby měly dohlížet, aby nebyli ti, kteří platí z užívání louky nájem, poškozováni. Konflikty zvláště hrozily na březích obou řek, u mezí, u městských hradeb a při „vopravách“⁹⁵⁾ tj. v sousedství pastvišť. Termín pro předložení dílčích účetních záznamů i odevzdání financí byl pro zodpovědné osoby stanoven na závěr září.

Jen letmo je možné se zmínit o honebním právu, které bylo v první polovině 16. století v rámci hradeckých lesních obvodů zřejmě pouze v držení městskou obcí. Např. k roku 1542 zachytil F. de P. Švenda v hradeckých účetních záznamech zmínku, že byla vyplacena odměna „*od dvou lovů učiněných pro posvěcení*“⁹⁶⁾ Torzovitost materie neumožňuje tuto problematiku zmapovat detailněji.⁹⁷⁾

92) K. HORÁK, *K dějinám lesů královéhradeckých*, s. 37–38.

93) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 5r.

94) ANM, Topografická sbírka F, Hradec Králové, *Zřízení o důchodních*, 1537.

95) Dostupné z URL: <<https://madla.ujc.cas.cz/obrazky/Original/Tyl/081/0000855.jpg>>, [cit. 12. 2. 2015].

96) F. de P. ŠVENDA, *Druhý železný obraz*, Rozdíl III, s. 25.

97) K problematice lovu a myslivosti srov. zejména Jan Evangelista CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Louny 1909.

Správa lesů a luk v majetku hradecké obce a jejich úředníci od hospodářských represálií v roce 1547 až do sklonku předbělohorské doby

Velmi výrazný zásah do systému správy městských důchodů přišel v roce 1547 s represemi po neúspěšném protihabsburském odboji. Vedle ztráty všech privilegií a zabavení zbraní přišel Hradec jako ostatní potrestaná města o veškerý pozemkový majetek. Navíc musel zaplatit pokutu 8 000 kop gr. míš. Už samotná ztráta více než čtyřiceti poddanských vesnic, jež byly již slušným dominiem, učinila citelnou pohromu městskému hospodaření. Ochromený městský organismus, zbavený též námi sledovaných lesů, luk a dalších pozemků, nebyl schopen plnit panovníkovy finanční požadavky a taktéž nemohl zajišťovat provoz církevních ústavů, jako tomu bylo doposud. Stagnovala i stavební činnost. Proto již v září 1547 panovník přislíbil navrátit zabavené zádušní platy a majetek hradeckých špitálů. V květnu 1549 městu vrátil 6 vsí, důchody z cel a mýt v branách, též z mlýnů a šosovní platy; ze zisku měly být financovány kostely, špitály a opravy, spláceny dluhy a hrazeny jiné potřeby. Panovník poté uskutečnil i některé další dílčí ústupky, aby zachoval životnost městského organismu, od něhož potřeboval především peníze. V oblasti hospodářské tak postupně došlo k zotavování z těžké krize. Už v závěru 50. let měli Hradečtí prostřednictvím různých transakcí zpět významnou část majetku, který ztratili v roce 1547.⁹⁸⁾

S ohledem na zaměření našeho příspěvku sledujme nejprve oblast *lesního majetku*, který se podařilo postupně získat zpět. Největším lesem vlastněným obcí byl opět *les Obec*, jehož půdorys je v podstatě možné zasadit do dnešních Městských lesů Hradec Králové.⁹⁹⁾ Už k roku 1549 panovník povolil v zkonfiskovaném lese Obec prodej palivového dřeva v maximální výši 35–40 kop gr. č., jenž měl být zajišťován na pokyn panovníka jedním či dvěma úředníky, přičemž ze zisku měly být financovány opravy hradeckých mostů a obecních staveb.¹⁰⁰⁾ V praxi se tato agenda dostala do rukou královského rychtáře, jak např. dokládá opis misivu z roku 1552, v němž rakouský arcivévoda Ferdinand nařizuje Jakubu Kadmanovi „z Jelče“, aby nevydal purkrabímu Hradeckého kraje Bernartovi

98) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 240–246.

99) Společnost byla zřízena městem Hradec Králové k 1. 7. 1991 jako příspěvková organizace, určená ke správě a obhospodařování historického lesního a rybníčního majetku o rozloze 3 776 ha. V roce 2002 se změnila na akciovou společnost. (*Les s převahou borovice může být ideálním rekreačním zázemím. Rozhovor s ředitelem Městských lesů Hradec Králové, a. s., Milanem Zerzánem*, Lesnická práce 11, 2014, s. 17.)

100) AMHK, *Pamětní kniha cca 1540–1757*, fol. 122v.

Žehušickému z Nestajova dřeva z lesa Obec.¹⁰¹⁾ Ferdinand totiž rozhodl, že odběr 100 kmenů dříví, jež měly být purkrabím použity „*k nějakému stavení*“, převádí na les Království.¹⁰²⁾ Hradec získal les zpět až v roce 1558 za 600 kop gr. č., přičemž jeho součástí již nebyla svinarská část lesů včetně Svinarského rybníka, nacházejícího se v sousedství rybníka Nový, jenž byl však městu navrácen.¹⁰³⁾

Panovník si v lese Obec ponechal honební právo pro lov vysoké a černé zvěře a právo udělovat povolení k lovu jiným osobám. Tento krok se mu vyplatil záhy v roce 1560, kdy odkoupil od zadlužených Pernštejnů mj. les Království, kteří ho drželi od závěru 15. století. Touto transakcí byl les Obec napříště obklopen ze tří stran komorními lesy.¹⁰⁴⁾ Proto byly po vzniku pardubického komorního panství případy pytláctví ohlašovány tammímu fořtmistrovi.¹⁰⁵⁾

Omezování honebního práva dokládá už misiv z roku 1555, tedy ještě před navrácením lesa Obec, v němž zastupuje zájmy hradecké obce Brikcí, purkrabí a „*hajný lesův*“,¹⁰⁶⁾ a císařský rychtář Jindřich Nejedlý z Vysoké. V odesílaném listu pro českou komoru uvádějí, že byli srozuměni, že

101) *Tamtéž*, fol. 144r.

102) *Tamtéž*, fol. 144v.

103) Svinarské lesy se dodnes rozkládají u dnešních Malšovic podél ulice Na Hrázce. Svinarský rybník se objevuje k roku 1655 v urbáři panství Smiřice, z čehož lze usuzovat, že se po roce 1620 dostal do držení Trčků, popř. jejich následovníků Gallasů. V urbáři 1588 a 1619 ještě evidován není. (Ondřej TIKOVSKÝ, *Rybníky na panství Smiřice v 16. a 17. století*, Stopami dějin Náchodska 8, 2002, s. 65–74, dostupné z URL: <<http://www.smirice.eu/historie/rybnik/rybnik.htm>>, [cit. 25. 2. 2015].) Zřejmě tedy byla tato část i s rybníkem připojena zprvu k lesu Království, což by bylo vcelku i logické, neboť Svinarský rybník byl napájen náhonem z rybníka Nadýmače, který se nacházel u Bělče na území lesa Království. Město si svinarskou část o rozloze 68,4 ha i s přílehlými pozemky o rozloze 3,42 ha přikoupilo zpět až v roce 1863 od Rakouské privilegované banky se sídlem ve Vídni za 54 000 zl. (Jeronym Jan SOLAŘ, *Dějepis města Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého*, Hradec Králové 1870, s. 642.) Bělečská část se dostala do majetku města v roce 1931, kdy byly tyto lesy odkoupeny od velkostatku Vysoké Chvojno. (*Les s převahou borovice*, s. 17.)

104) Tomáš ŠIMEK a kol., *Hrady zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Východní Čechy*, Praha 1989, s. 33–34.

105) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 252. První žádosti týkající se navrácení lesa jsou doloženy už v roce 1548, kdy Hradečtí panovníka upozorňují, že jsou zcela ochromeni z hlediska dodávek dřeva (NA, SM, sign. K27/43, inv. č. 1606, kart. 1140, fol. 2 a 10.). Dochována je též žádost z roku 1554. (*Tamtéž*, K27/50, inv. č. 1606, kart. 1140, fol. 4–5.)

106) NA, SM, sign. K 27/52, inv. č. 1606, kart. 1140, fol. 2v.

platí zákaz lovu v lesích, které byly Hradeckým navraceny, a upozorňují, že dochází na těchto územích k ilegálnímu lovu.¹⁰⁷⁾ Zcela nám v této souvislosti unikají informace o druhu zvěře, jež se v okolí Hradce vyskytovala. Vezměme proto alespoň za vděk smiřickým urbářem z roku 1588, zachycujícím mj. zmínku o lesu Dehetníku situovaném nad Svinárkami, „v kterémž dostatek ptactva pernatého a začasť se i zvíře, svině, srna, treffi.“¹⁰⁸⁾ Obdobnou zvěř je možné předpokládat i na území hradeckých lesů.

Zcela zásadní jsou pro náš výzkum dvě dochované mapy z let 1717¹⁰⁹⁾ a 1718,¹¹⁰⁾ které zachycují území lesa Obec s přilehlými oblastmi, jež se staly spornými s pardubickým panstvím.¹¹¹⁾ Jak ukázal interdisciplinární výzkum, stav zachycený ke druhé dekádě 18. století v podstatě odpovídá situaci sledovatelné k počátku 17. století. Nutno dodat, že hranice mezi Královéhradeckým a Pardubickým krajem je pokračováním dávného rozdělení tohoto území.

Dalším mezníkem při rekonstrukci hradeckého lesního a lučního majetku je rok 1559. Při koupi vsí a rybníků od Jaroslava z Pernštejna byly odkoupeny i lesní a luční plochy, které se u vsí, jmenovitě Březhradu, Plačic, Vlčkovic, Praskačky, Sedlece (Sedlice), Chrastnice (Krásnice), Urbanic,

107) *Tamtéž*, fol. 2r–3v. (Označení „hajný lesův“ zde nekorresponduje s funkcí jednotlivých hajných. V případě purkrabiho je myšlena nadřazená funkce.) Obdobné spory se jistě objevovaly i jinde. Zmiňuje se o nich např. i R. ŠIMŮNEK, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století*, s. 94.

108) Ondřej TIKOVSKÝ, *Územní a správní vývoj panství Smiřice*, diplomová práce na PF UHK, Hradec Králové 2001, s. 76.

109) NA, SM, inv. č. 1516, 390 × 320 mm, bez měřítka.

110) *Tamtéž*, 553 × 540 mm, čtvrt české míle – 90 zem. provazců po 52 pražských loktech – 155 mm.

111) Jak kartografický materiál již zhodnotil F. Roubík, lze říci, že starší, neumělá kolorovaná mapka, zobrazující sporné území (okolí obcí Kluků, Roudničky a Kopce sv. Jana se čtyřmi rybníky), byla jen stěží vyhotovena zkušeným zemským měřičem, který ji měl podle nařízení české komory vyhotovit. F. Roubík se přiklání k názoru, že ji zachytil zřejmě některý z městských zaměstnanců. Kromě úrovně zpracování pro tento fakt nahrává i velmi krátké období pro vyhotovení, a to od 16. do 25. října, tj. od vydání nařízení do přípisu města. V další fázi soudního jednání Hradečtí předložili druhou kolorovanou mapku, která již zřejmě byla naplněním úkolu zemského měřice O. B. Klausera. Mapa zobrazuje perspektivní metodou sporné území, jež je ohraničeno Čeperkou – Opatovicemi – Vysokou – Roudničkou – Březhradem – Třebší – Hradcem Králové a Lhotou. Žlutou barvou jsou vyznačeny pozemky pardubického panství, červenou hradecké. (František ROUBÍK, *Rukopisné mapy od 16. do poloviny 18. století ve Státním ústředním archivu*, SAP 11, 1961, s. 138–186, zde s. 162–163.)

Hřibska a Roudničky,¹¹²⁾ nacházely, tj. odkoupeno i s „*lukami, oulehlemi, lesy, porostlinami a hájky, vrbinami, volšinami*“. Ve světle této listiny, jež je jako jedna z mála dochována a jejíž ustanovení jsou přepsána v nejstarší dochované hradecké pamětní knize, vidíme rozsah lesů nacházejících se v okolí Březhradu a Březhradského rybníka: jeden *lesní celek* se nacházel přímo u Březhradu a podél hráze rybníka se táhla „*volšina*“, a to až do prostoru mezi rybníkem a všemi Plačice a Vlčkovice. Pouze část pod hrází zůstala v majetku Pernštejnů a podrželo si ji posléze i komorní panství; hráz rybníka byla přirozenou hranicí.¹¹³⁾ V roce 1562 si Hradečtí od panovníka odkoupili pro potřeby kostela Sv. Ducha *Farářský les*¹¹⁴⁾ s *lesem Vinice*, nacházející se nad vsí Svinary,¹¹⁵⁾ *kousek lesa „u Studýnky“*,¹¹⁶⁾ *kus lesa u Břízských lesů*, určený špitálů sv. Anny a podle něho též nazývaný Špitálsko,¹¹⁷⁾ pro potřebu špitálu sv. Antonína a sv. Pavla *lesy na Černém potoce u Roudničského rybníka*, z nichž se nejzápadněji položený les nazýval podle mapy 1718 „Špitálský les“, a *les Machačovský* nad vsí Vysokou, uváděný v téže mapě jako „les Zámky“.¹¹⁸⁾ Původ tohoto novějšího jména je prozatím nejasný. Nabízí se motivovanost sousedstvím s komorními lesy, kdy z této strany ohraničoval (uzamykal) majetek Hradeckých, popř. mohlo jít o starší název odvozovaný ještě z vlastnictví lokality pardubickým zámekem. Mapa z roku 1718 ještě připomíná „les Tomkovský“, který se táhl od lesa Machačovského ve směru k rybníku Cikán. Nelze vyloučit, že tento pruh lesní půdy byl již také v majetku Hradeckých, ovšem název doložen není.

I po znovunabytí lesního a lučního majetku můžeme počítat s působností *purkrabího* a *hájných*. Dokládá to i účetní záznam z období Vánoc

112) Vesnice Praskačku, Urbanice, Chrastnice a Sedlec však město obratem prodalo v roce 1561 Jindřichu Nejedlému z Vysoké. (Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, II. díl, Praha 1883, s. 1071.)

113) AMHK, *Listy a listiny*, inv. č. 74; AMHK, *Pamětní kniha cca 1540–1757*, fol. 135v.

114) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 252, při interpretaci opisu listiny zaměnil les Dehetník za Farářský a zmiňuje ho mezi nabytými lesy. Jak však dokládá urbář smiřického panství z roku 1588, les Dehetník byl ve 2. polovině 16. století v jeho majetku a stejně tak v jeho 1. polovině. (O. TIKOVSKÝ, *Územní a správní vývoj panství Smiřice*, s. 12.) Zde uváděný Farářský les zřejmě nelze ztotožnit s lokalitou Faráře. Srov. dále.

115) Tyto dva lesní celky se nepodařilo přes veškerou snahu nikde dohledat a prokázat. Ale nepochybně tam asi nějaké lesní plochy byly, což by i dokazoval spor se Zdeňkem Dobřenským z roku 1591. Srov. níže.

116) Ani tento, předpokládáme, lesík či část lesa se nepodařilo lokalizovat.

117) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 253.

118) AMHK, *Pamětní kniha cca 1540–1757*, fol. 127.

1605, kdy obec vynaložila 19 kop 3 gr. č. „na sukna úředníkům s písaři jich, purkrabovi s hejnými, fišmejstrům, šafáři do rathauzu s pacholky, hlásným všem a jiným, kteříž při povinnostech svých zůstávají, tak jakž toho každého roku obyčej jest.“¹¹⁹⁾

Ve sledovaném období je velmi obtížné rekonstruovat *luční majetek*, jenž byl ve vlastnictví obce. Znesnadňuje to jednak nedochovanost potřebných písemných pramenů, zvláště specializovaných finančních knih, jednak skutečnost, že je mnohdy velmi komplikované při náhodné zmínce danou oblast lokalizovat. Přesto je možno konstatovat, že vedle luk, jež město získávalo s výše vzpomínanými koupěmi vsí, můžeme registrovat i koupě luk v blízkosti vlastního města.¹²⁰⁾ Dokládá to např. trhová smlouva z 12. dubna 1588, kdy tehdejší hradečtí duchodní úředníci zakoupili od Jiříka Vítova a jeho manželky areál Hunšovského dvora. Pro představu o jeho zázemí uvedme, že k němu náleželo stavení „s rolími vosetými i neosetými, oulehlemi, pastvištěmi při rybníku Hunšovským, lukami pod ním i při něm ležícími, totiž s loukou, jenž slove Vraždovská a pod ním leží“.¹²¹⁾ Město naopak uvedeným manželům odprodalo jeden ze dvorů na předměstí, který vlastnilo pouhý rok. K tomuto majetku patřila i louka, která „za stodolou toho dvoru leží“, některé polnosti a Rormeisterská louka.¹²²⁾ I tento citovaný případ dokládá, že je v podstatě nemožné luční majetek detailně zrekonstruovat. Vlastnilo-li totiž město některý nemovitý majetek delší dobu, v torzovitě dochovaném materiálu nemusíme na zmínku o něm vůbec narazit. Pro náš výzkum je proto možno využít jako klíčový zdroj informací „*Inventář všech a všelijakého dobytka, konského, hovězího, svinského, ovčího, ve dvořích obecních k létu Páně etc. 1615*“.¹²³⁾ Pramen zachycuje stav dobytka ve dvoře Hunšovském, Ruseckém, nazvaném

119) AMHK, *Registra vydání z důchodu městského 1605*, fol. 44v.

120) K tomu srov. diplomatický rozbor hradeckých předbělohorských trhových knih J. Vojtíškovou in: J. VOJTÍŠKOVÁ – V. ŠEBESTA, *(Králové) hradecké městské kanceláře v době předbělohorské (1526–1620)*, s. 218–234.

121) AMHK, *Trhová kniha 1588–1602* (= *Trhová kniha žlutá 1588–1696*), inv. č. 334, kn. č. 45, fol. A1r.

122) AMHK, *Trhová kniha 1575–1667* (= *Trhová kniha bílá (1571) 1575–1707*), inv. č. 335, kn. č. 46, fol. T3r.

123) AMHK, *Inventář koní a dobytka ostatního, v obecních dvorech chovaného 1615*, inv. č. 101, krabice č. 35. Písemnost je možno charakterizovat jako finanční knihu z oblasti účetnictví hmotného. (K tomu J. VOJTÍŠKOVÁ – V. ŠEBESTA, *(Králové)hradecké městské kanceláře v době předbělohorské (1526–1620)*, s. 288–289.) Z názvu je patrné, že soupis obsahuje i počty živých nebo uhynulých kusů hovězího dobytka, prasat a ovcí. I jim musela být věnována náležitá pozornost, aby byla zajištěna určitá soběstačnost radního domu.

podle vsi Rusek, Věkošském, Jirkovském, nacházejícím se ve vsi Plotiště, a Ježkovském, který se nacházel u Orlice nedaleko Svinárek.

Výjimečně se setkáme s určitými dalšími dílčími informacemi, které napomáhají rekonstruovat správu obecních luk. K roku 1605 např. město vlastnilo louku za sv. Jakubem, kde za sklizení sena obdrželi sekáči, „hrabači“ a další pomocníci celkem 7 kop 45 gr. č. 4 d.¹²⁴⁾ Na této louce byla z praktických důvodů postavena stodola, jež sloužila k uskladnění sena.¹²⁵⁾ Tímto příkladem se dostáváme k hlavnímu užítku plynoucímu městu z vlastněných a provozovaných luk, a tím bylo sekání trávy a její sušení. V této souvislosti je třeba odlišovat louky od pastvišť, která sloužila k pastvě dobytka a mohla být také pronajímána. Protože město vlastnilo v průběhu „dlouhého“ 16. století i několik dvorů, jejichž počet se obdobně jako v případě ostatního nemovitého majetku proměňoval, nacházely se louky, jak jsme měli možnost vidět výše, i při nich. Stejně tomu bylo i v případě louky za sv. Jakubem, jejíž výnosy byly zřejmě určeny pro potřeby dvora v areálu hradecké radnice. Ostatní louky, které se nenacházely poblíž obecních dvorů, bývaly pronajímány. Dokladem této praxe jsou již představené rejstříky z let 1519–1522 a z roku 1536. Tuto praxi, byť o ní scházejí informace, můžeme předpokládat i v dalších desetiletích sledovaného období.

Pozastavme se ještě u způsobu, jakým byly pozemky vyměřovány, docházelo-li k prodeji. Misiv z roku 1574 adresovaný české komoře v záležitosti měření louky po Jakubu Kadrmanovi z Jelče, bývalém hradeckém královském rychtáři, dokládá, že Hradečtí neměřili pozemky s pomocí lánů: „*Nebo u nás na lány ani pruty se roli nekupuje, ale toliko na kusy.*“¹²⁶⁾ Cenu však ovlivňovala i poloha pozemku.¹²⁷⁾

Měrné jednotky používané na počátku 16. století při prodeji dřeva

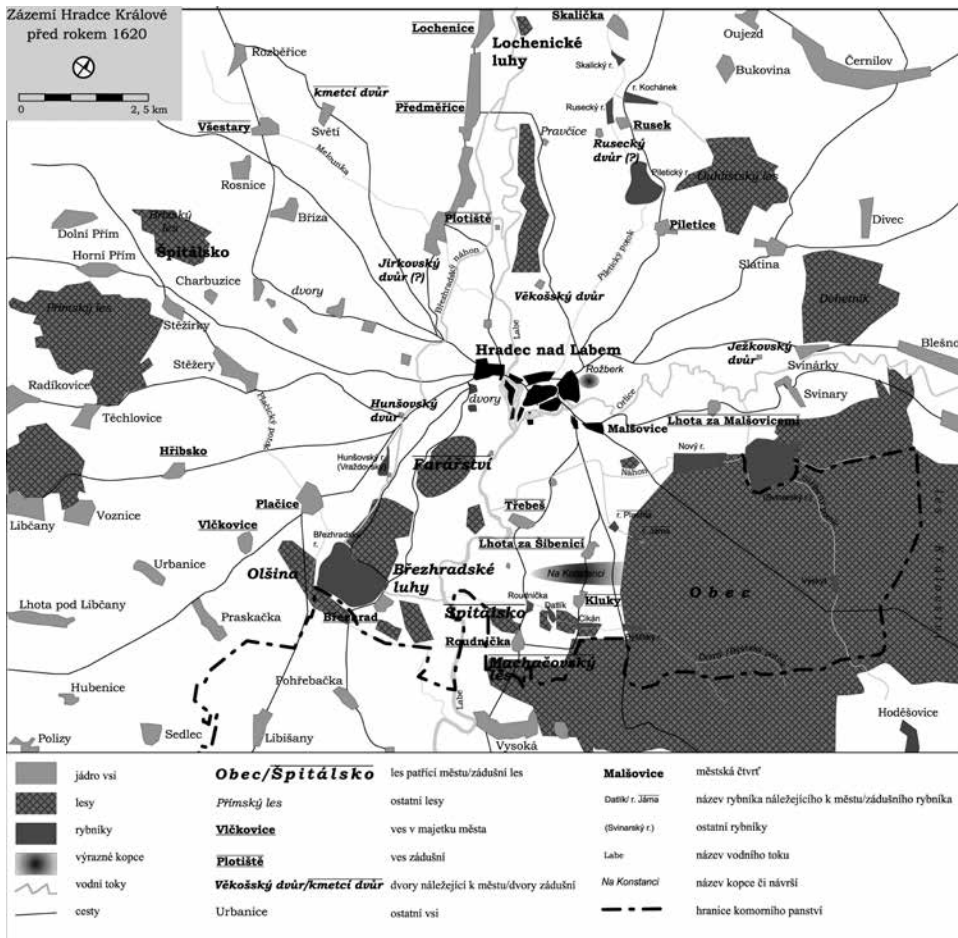
Ve světle dochovaných specializovaných finančních knih máme možnost nahlédnout na dobové měrné jednotky, jež byly používány k zachycení zakoupeného množství dřeva v nejširším slova smyslu. Zaměřme se na pramen z roku 1508, který je toho názorným příkladem. Hojně se v těchto účetních záznamech setkáváme s pojmem *ochůzka*, jenž je odvozen od stě.

124) AMHK, *Registra výdajů z důchodu městského 1605*, fol. 52r.

125) *Tamtéž*, fol. 16v.

126) Je prozatím nemožné jednotku přesně určit. (G. HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 67–68.)

127) NA, *SM*, K27/67, inv. č. 1606, kart. 1141, fol. 13.

Obr. 3: Mapa „Zázemí Hradce Králové před rokem 1620“.
(Ve spolupráci s J. Vojtíškovou zpracoval
archeolog Radek Bláha.)

výrazu „ochozě“, což byl odměřený lesní úsek k těžbě dřeva.¹²⁸⁾ Z analýzy zachycených účetních záznamů lze odvodit, že v rámci dobové praxe byla ochůzka vnímána jako měrná jednotka pro plochu se zbytkovým porostem. Dokládá to pravidelné připojování účelu, s nímž bylo v těchto případech dřevo nakupováno: „za ochůzku topičí“.¹²⁹⁾ Měrnou jednotkou pro zbytkový porost bylo zřejmě i dobové vyjádření „kout“ či nepochybně menší „koutek“.¹³⁰⁾ Bylo tedy jistě na zkušenosti zaměstnanců hradecké obce, jimž byl svěřen dohled nad lesy, aby stanovovali ceny v odpovídající výši.¹³¹⁾ Opakující se plošnou měrnou jednotkou jsou též používané *provazce*,¹³²⁾ lesní jednotky, které měly např. v oblasti severních Čech k roku 1576 po přepočtu výměru 0,102 ha. V kontextu účetních záznamů se však zdá, že zde je spíše míněna délková míra, kterou by bylo možno přepočíst na přibližně 31 m.¹³³⁾ Výjimečně se objevuje jako měrná jednotka *vůz*, u něhož je velmi problematické určit, jakou měl v oblasti Hradce velikost.¹³⁴⁾ R. Šimůnek ho pro polovinu 15. století s pomocí poznatku A. Sedláčka určuje velikostí 1,5 l, tj. 1,5 m³.¹³⁵⁾ Jednotku v hradeckých účtech dokládá např. zaplacení 23 gr. č. „za 18 vozův shnilčů“,¹³⁶⁾ tedy již velmi nekvalitního dřeva. Mezi používané měrné jednotky patří vzácně i *vrchy* (např. „za sedm vrchův“,¹³⁷⁾ „za vrch dubový“,¹³⁸⁾ používané jako objemová jednotka obvykle pro obilniny.¹³⁹⁾ I v případě této jednotky je prozatím převod nejistý. Můžeme shrnout, že se jednotliví hajní, kteří byli nepochybně při prodejkách přítomni a vedli základní evidenci, jež poté byla souhrnně přepsána do podoby čistopisu, drželi určité místní zvyklosti, které se z hlediska metrologického odrážejí v jednotlivých účetních záznamech.

128) Heslo *ochozě*, dostupné z URL: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>>, [cit. 7. 2. 2015].

129) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. např. 14r.

130) *Tamtéž*, fol. např. 13v.

131) V této souvislosti však nelze vyloučit účelové jednání některých hajných. Srov. dále.

132) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. např. 2v.

133) G. HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 81.

134) *Tamtéž*, s. 97.

135) R. ŠIMŮNEK, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století*, s. 103.

136) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 9r.

137) *Tamtéž*, fol. 11r.

138) *Tamtéž*, fol. 8r.

139) G. HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 96.

Vedle měrných jednotek je prodávané dřevo uváděno i jednotlivými kusy (např. „za deset borovic“).¹⁴⁰⁾ V těchto případech se jistě jednalo o stromy, které bylo s ohledem na jejich velikost možno považovat za kusy dosahující již určité výšky a objemu. Zkušené oko lesního personálu poté vyměřilo odpovídající částku.

Dřeviny rostoucí v lesích náležejících hradecké obci a výše částek za jejich prodej

Díky podrobnějšímu evidenčnímu systému v dochovaných specializovaných finančních knihách lze sledovat, jaké typy stromů v hradeckých lesích, tj. v lesích náležejících hradecké obci, rostly. Cenným je v tomto smyslu opět nejstarší dochovaný pramen – Rejstřík na prodej dřeva 1508. Zmiňováno je často obecně borové dřevo („za čtyřicet dřev suchých borových“),¹⁴¹⁾ borovice („za dvacet borovic“).¹⁴²⁾ Výjimkou nejsou ani zápisy týkající se prodeje dubového dřeva („za tři duby“),¹⁴³⁾ přičemž u některých je zmínka, že rostly u Třebše, kde se nacházel poblíž Labe dubový porost. Vzácně je zaznamenán prodej osiky („za ochůzku vosič“),¹⁴⁴⁾ vrby („za ochůzku vrbi v Jaroměřičkách“),¹⁴⁵⁾ „za koutek rokyti“¹⁴⁶⁾ a lípy („za provazec řídkého lipi“)¹⁴⁷⁾. Ze zápisů lze též rozeznat drobnější porost: „za krsovaté dubiči“¹⁴⁸⁾, „za dvacet boroviček“¹⁴⁹⁾, „za osm dubců“¹⁵⁰⁾, „za dubičko krsovaté“¹⁵¹⁾, „za bor drobněj“¹⁵²⁾, „za dva dubečky“¹⁵³⁾. Možno shrnout, že záznamy do folia 12r, jak již víme, zachycují lesní porost na území lesa Obec,¹⁵⁴⁾ výjimečně i menší úseky porostlé stromy (např.

140) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 8v.

141) *Tamtéž*, fol. 2r.

142) *Tamtéž*.

143) *Tamtéž*.

144) *Tamtéž*, fol. 3r.

145) *Tamtéž*, fol. 4r. V tomto případě se opět jedná o nějakou menší, neurčitou lokalitu, v níž rostly vrby.

146) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 14r.

147) *Tamtéž*, fol. 4v.

148) *Tamtéž*, fol. 2v.

149) *Tamtéž*, fol. 2r.

150) *Tamtéž*, fol. 8r.

151) *Tamtéž*, fol. 10r.

152) *Tamtéž*.

153) *Tamtéž*, fol. 11r.

154) Druhovou skladbu stromů v lese Obec ve 2. polovině 18. století zachycuje ve světle dochovaných pramenů (důchodních účtů) K. HORÁK, *K dějinám lesů královéhradeckých*, s. 36. Uvádí duby, jedle, smrky, jilmy a lípu, jež považuje

u Třebše, v Jaroměřičkách), od folia 13v můžeme nahlížet na druhové zastoupení na území březhradských luhů včetně Farářství.

Při stanovování ceny za prodávané dřevo sehrával významnou roli hajný, který stanovoval cenu na základě ohledání dřeviny. Jak již víme, podle nařízení se mohlo k běžné potřebě prodávat pouze dřevo, jež nebylo určeno ke stavebním účelům. V účetních záznamech z roku 1508 vidíme, že za dub, u něhož není bližší specifikace, mohlo být zapláceno 5, 6, ale i 10 či 14 gr. č.¹⁵⁵⁾ Na jiném místě se dovídáme, že „za dub krsovatý“ bylo zapláceno 7 gr. č.,¹⁵⁶⁾ „za dva dubečky“ 3 gr. č., „za čtyři duby škaredé u Třebše“ 35 gr. č., „za dubičč“ 75 gr. č.,¹⁵⁷⁾ „za sedm dubcův k potřebě“ 35 gr. č.,¹⁵⁸⁾ „za koutek dubičí mezi cestami“ 9 gr. č. a „za koutek dubičč“ 16 gr. č.¹⁵⁹⁾ Obdobně shledáme odlišné částky např. u položek týkajících se zaplacení „za provazec topičč“: vedle částých 18 gr. č., je to 16–20 gr. č., výjimečně i 24 či 25 gr. č.¹⁶⁰⁾ Cena byla nepochybně stanovována podle druhu dřeva a jeho kvality. Je tedy možné konstatovat, že je i s ohledem na problémy s převodem měrných jednotek velmi obtížné stanovit přesnou cenu dřeva ve sledované době.¹⁶¹⁾

K přelomu druhé a třetí dekády lze doložit, že v okolí Lochenic, které máme jako jediný pramenem zachycené, jistě rostly duby (*Bartoš z Lochnic za dub 24 g.*),¹⁶²⁾ jilmy (*Petr Kolář za jilmí 48 g.*)¹⁶³⁾ a proutí (*Pancíř za proutí 6 g.*)¹⁶⁴⁾ V rejstříku 1536 údaje o druhu dřeva zcela scházejí.

Další desetiletí údaje neposkytují, a proto je možno využít až výdaje zachycené k roku 1590 hradeckým důchodním úředníkem Janem, které jsou svědectvím, že se v hradeckém obvodu nacházely topoly,¹⁶⁵⁾ habry¹⁶⁶⁾ a též hojně vrby, využívané např. „k plotcům“, tj. ke zpevnování říčních břehů, o němž se ještě zmíníme. Nejednou jsou opět citovány i duby, jež

za původní stromy nepocházející ještě z umělé obnovy lesa. K počátku 20. století je tato situace podrobně mapována J. STRACHOTOU, *Popis lesův královského věnného města Hradce Králové*, s. 8–10.

155) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 14r, 13v a 8v.

156) *Tamtéž*, fol. 11v.

157) *Tamtéž*, fol. 11r.

158) *Tamtéž*, fol. 10v.

159) *Tamtéž*, fol. 9r.

160) *Tamtéž*, fol. např. 5r, 6v, 7r, 6r, 6v.

161) K obdobnému závěru dospěl R. ŠIMŮNEK, *Lesní správa na panství Choustník v polovině 15. století*, s. 105.

162) AMHK, *Registra luhů a luk v Lochenicích 1519–1522*, fol. 9v.

163) *Tamtéž*.

164) *Tamtéž*.

165) AMHK, *Registra výdajů a příjmu peněz úředníka Jana 1590*, fol. 14r.

166) *Tamtéž*, fol. 18r.

např. rostly podél již zmiňované Umrlice.¹⁶⁷⁾ Kde však byl vrbový porost nežádoucí, tam docházelo k jeho klučení,¹⁶⁸⁾ tj. vykopávání i s kořeny. Najatí dělníci též obdrželi odměnu, že „*volši sekali na struze, kudy na mlejn Kydlínovský voda jde, k opravám cest*“.¹⁶⁹⁾ Setkáváme se i s obecným pojmenováním pro dřeviny v podobě slova „bor“, které je možno vnímat jako slovo nadřazené pro větší počet dřevin či jejich částí, jimiž byly např. zpevňovány cesty, jak dokládá ne jeden účetní záznam.¹⁷⁰⁾ Z jehličnatých stromů je přímo citováno „*smrčí, jedlí*“, které bylo v lese kleštěno.¹⁷¹⁾

Kromě větších lesních ploch byly v okolí města všudypřítomné křoviny a rozmanité proutí, zejména již citované vrbové. Willenbergova veduta Hradce z roku 1602 z Diadochu B. Paprockého z Hlohol poskytuje částečný náhled na labská a orlická ramena, jejichž břehy byly porostlé keři a stromy.¹⁷²⁾ Byť je třeba počítat s tím, že nákres je v tomto případě spíše schematický, i účetní záznamy dokládají, že hradecké břehy byly skutečně porostlé a vyžadovaly péči. Ta se stávala součástí pracovní náplně úředníka dohlížejícího na obecní dělníky, kteří byli najímáni za smluvený plat k rozličným potřebným terénním pracím. Jednou z jejich důležitých činností bylo i zpevňování břehů řek. Protože kámen byl drahý, používalo se na zpevnění dřevo a proutí, kdy byly do paty svahu zaráženy kůly, které se pak vyplétaly (obdobně jako ploty) proutím či jejich svazky, tzv. hatěmi. V registrech vydání se k roku 1605 v této souvislosti připomíná vyplacení 1 kopy 27 gr. č. Vávrovi a jeho společníkům, kteří „*koly u krytejch laviček v Malejch Trávnících beranem vybíjeli, proutím vyplétali, zakládali a hat' dělali*“.¹⁷³⁾ Obdobně býval podle potřeby, jak již zaznělo výše, průběžně zkvalitňován povrch cest, jež byly zvláště v deštivých obdobích obtížně

167) *Tamtéž*, fol. 20r.

168) *Tamtéž*, fol. 51v a 54r.

169) *Tamtéž*, fol. 37v.

170) *Tamtéž*, např. fol. 59v a 68r („*cestu borem vykládali*“).

171) *Tamtéž*, fol. 79v.

172) Knihovna Historického ústavu AV ČR, *O stavu městském*, in: Bar-toloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké Vůle, Diadochos, id est successio, jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského, IV. díl, Staré Město pražské 1602, sign. E475, s. 195. Za pozornost v této souvislosti stojí přednáška Roberta ŠIMŮNKA, *Raně novověké veduty měst – dávné „panoramatické fotografie“*, mezinárodní konference Jak psát dějiny měst?, Brno 19. – 21. 11. 2014, jež vyjde v roce 2016 ve sborníku.

173) AMHK, *Registra vydání z důchodu městského 1605*, fol. 13r.

sjízdné. Např. 19 vesničanů dostalo v roce 1605 po 1,5 gr. č., že nasekali rákos u Březhradského rybníka, jenž byl v majetku obce. Materiál byl posléze použit jako podklad na jednu z hradeckých cest; na tuto vrstvu bylo poté nakladeno nařezané proutí, které bylo zasypáno pískem.¹⁷⁴⁾ Dohledem nad tímto typem prací byl pověřen úředník nad cestami. K uvedenému dodejme, že před tím, než začal být povrch veřejných prostranství a komunikací ve vnitřním městě zpevňován s pomocí kamenné dlažby, býval popsán způsob používán i na tyto plochy. Dokládají to archeologické sondy, jako např. výzkum realizovaný na Velkém náměstí v roce 2010.¹⁷⁵⁾

Význam lesa a dřeva v životě tehdejší městské společnosti

Pro raně novověká města bylo dřevo pochopitelně nadále klíčovým stavebním materiálem,¹⁷⁶⁾ a proto lze velmi snadno pochopit potřebu stálého obecního zaměstnance – *tesaře*, který měl v areálu bývalého královského hradu svou tesařskou dílnu.¹⁷⁷⁾ Jeho úkolem bylo opracovávat pro obecní potřeby dřevo, jež bylo posléze pod jeho dohledem používáno k opravám obecních staveb či pro výstavbu provizorních objektů. Příkladem jeho pracovního využití je příprava materiálu pro stavění krámů a bud, jež měly být posléze využity na jarmarku. Tesař, jenž za tuto práci k roku 1605 dostával denně 4 gr. č. a jeho pomocníci 3 gr. č., po skončení trhu opět krámce a boudy s pomocníky rozebral a společně materiál odvezli do areálu hradu, kde byl uskladněn pro možnost dalšího využití.¹⁷⁸⁾ Průběžně bylo dřevo též používáno k opravám hradeckých mostů a lávek, jichž bylo v 17. století odhadem kolem šestnácti až dvaceti.¹⁷⁹⁾ J. Mikulka uvádí pro dobu předbělohorskou, že dohledal zmínku dokonce o šedesáti mostech.¹⁸⁰⁾

174) *Tamtéž*, fol. 42.

175) *Rekonstrukce Velkého náměstí v Hradci Králové – zjišťovací archeologický výzkum a inženýrsko-geologický průzkum – I. a II. etapa*, Hradec Králové 2010, s. 37 a příloha 30.

176) V rámci archeologické sondy z roku 2010 byly pozůstatky dřevěných konstrukcí a předmětů objeveny poblíž chrámu Sv. Ducha: *Rekonstrukce Velkého náměstí v Hradci Králové*, s. 47, kde je uváděn pozůstatek dubové konstrukce studny či zlomek rakve z borového dřeva.

177) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, 1/2, s. 220. Srov. zmínky o něm k roku 1605: AMHK, *Registra vydání z důchodu městského 1605*, fol. 22r, 17v.

178) AMHK, *Registra vydání z důchodu městského 1605*, fol. 6v, 7r, 8r.

179) Ludvík DOMEČKA, *Feuilleton. Labské mosty v Hradci Králové*, Osvěta lidu 36, 1933, č. 48 – Příloha, s. 1.

180) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, 1/2, s. 252.

Výše tesařovy odměny a mzdy pro jeho společníky byla stanovována podle charakteru vykonané práce a podle počtu odpracovaných dní. K roku 1605 byl hradeckým obecním tesařem Vávra, jenž dostal v závěru roku navíc jako *salarium* (roční odměnu) 2 kopy gr. č.¹⁸¹⁾

Druhou profesí, pro městskou obec velmi významnou byl tzv. *romistr*, tj. osoba, jež měla na starosti chod městského vodovodu. Voda byla ve sledovaném období hnána s pomocí dřevěných rour („trub“) z ostrova Malé Trávnice, kde se nacházel Romistrův mlýn, přes Soukenickou branku až do vnitřního města. S výjimkou labského ramene, po jehož dnu byly roury zřejmě vedeny, byly tyto vydlabané („vrtané“) kmeny zakopávány.¹⁸²⁾ Právě romistr se svými pomocníky tyto trubky připravoval, aby mohly být jiným obecním zaměstnancem a jeho pomocníky zahlobeny. Archeologické sondy potvrdily jejich dochování např. v blízkosti již zaniklé věže Kropáčky,¹⁸³⁾ nacházející se za dnešním Novým Adalbertinem v místech Gočárova schodiště. U Romistrova mlýna je doložena i obecní pila, jež patřila mezi provozy, které přispívaly k určité samostatnosti města.¹⁸⁴⁾ Obecní *pilař* je tak třetí klíčovou profesí zpracovávající pro potřeby města dřevo.

Bylo-li dřevo získáváno z obecních lesů, zajišťovaly těžbu jiné osoby než ty, které kácely jednotlivé dřeviny a stromy v samotném obvodu města. Ve světle účetních záznamů z roku 1590 vidíme, že těžbu měl na starosti Vít, „*kterej panská dříví dělá*.“¹⁸⁵⁾ Průběžně mu byly vypláceny od 1 sáhu¹⁸⁶⁾ 3 gr. č., přičemž bylo vykazováno 10, 15 či 20 sáhů.¹⁸⁷⁾ Po četných zmínkách tohoto jména je nově uváděn „*polesný*“ Holoubek, který za každou cestu dostával 7,5 gr. č. a k tomu určitou sumu pro dělníky, kteří pracovali v obecním lese. I jim byly za jeden sáh vyměřeny 3 gr. č.¹⁸⁸⁾ Snad můžeme

181) AMHK, *Registra vydání z důchodu městského 1605*, fol. 30v.

182) Jiří SLAVÍK, *Kropáčka a Kozinka. K zásobování Hradce Králové vodou ve středověku a raném novověku*, Královéhradecko 2, 2005, s. 75–88, zde s. 82. Jejich dochování dokládají i archeologické sondy, naposledy poblíž chrámu Sv. Ducha v roce 2010: *Rekonstrukce Velkého náměstí v Hradci Králové*, s. 56 a příloha 18.

183) Ludvík DOMEČKA, *Dřevěné roury vodovodní*, Osvěta lidu 31, č. 33, 1928, s. 6.

184) AMHK, *Registra vydání z důchodu městského 1605*, fol. 11r.

185) AMHK, *Kniha počtů 1589–1591 (= Registra výdajů a příjmu peněz úředníka Jana 1590 [1591])*, inv. č. 5155, kn. č. 3789, fol. 31r.

186) 1 český sáh měřil 177, 78 cm. (G. HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 83.)

187) AMHK, *Registra výdajů a příjmu peněz úředníka Jana 1590 (1591)*, fol. např. 24r, 25v, 28r, 31r, 33r.

188) *Tamtéž*, fol. 73r, 74v, 75v, 78r, 79v, 80v, 82v, 84.

předpokládat, že se objevila zvýšená potřeba po vytěženém dřevě, a proto se mohl počet lesních dělníků v období podzimu a nastupující zimy navýšit. Chceme-li si ještě udělat základní představu o podobě a vybavení tehdejších dřevařů, pomůže nám nejstarší dochovaná mapa Krkonoš z poslední čtvrtiny 16. století od Šimona Hüttela, kde je v jedné její části zachycena skupina dřevorubců při práci. Ti jsou oblečeni do světlých halen a tmavých kalhot, zdrhnutých pod kolena. Jeden z nich drží v ruce sekeru, jež byla hlavním pracovním nástrojem. Nelze ovšem vyloučit i využívání dřevěných a železných klínů. Pily doloženy nejsou.¹⁸⁹⁾

K pochopení celého systému správy je třeba též uvést, že dřevo bylo po vytěžení souhrnně cejchováno za přítomnosti důchodních úředníků, jimž byla při tomto procesu nápomocna osoba, jež měla lesní obvod svěřený. V případě zmínky z roku 1590 se dovídáme o cestě důchodních úředníků Václava Lhotského a blíže neuvedeného Jana, jimž byl k ruce „*Jiřík, polesný a hajný*“.¹⁹⁰⁾

K uvedeným profesím dodejme, že bylo-li v rámci města třeba dopravovat dřevo k stavebním účelům, vidíme v nejednom případě, že byl využíván šafář z hospodářského dvora nacházejícího se na radnici. Např. záznam z ledna roku 1590 hovoří o „*pacholku, kterej při šafáři*¹⁹¹⁾ *a panských koních pomáhal, dříví velké k šatlavě vozil*“.¹⁹²⁾ Dřevo bylo nepochybně dodáváno i do dvou hradeckých cihelen,¹⁹³⁾ z nichž po roce 1591 fungovala již jen cihelna v oblasti Střeziny.

Spotřeba dřeva byla ve výsledku skutečně velká. Hradečtí proto využívali možnosti dřevo si dokupovat, jak vzápětí doložíme. Již v době nastupujícího raného novověku tak v podstatě chránili lesní plochy v jejich majetku před vytěžením. Skutečnost, že představitelé hradecké správy promýšleli ochranu svých lesů, dokládá jeden z výše citovaných artikulů z roku 1537, jenž se zabíral ochranou stromů určených pouze

189) K. HERČÍK, *Těžba dřeva pro kutnohorské báňské podniky*, s. 191–192.

190) AMHK, *Registra výdajů a příjmu peněz úředníka Jana 1590 (1591)*, fol. 28v. V tomto případě je vzpomínán polesný a hajný, a je tedy otázkou, zda se jedná o synonyma, nebo zda je možno připustit rozdíl významu pojmů. Další výzkum by měl tento problém rozřešit seriózněji.

191) *Šassarzy*.

192) AMHK, *Registra výdajů a příjmu peněz úředníka Jana 1590 (1591)*, fol. 6v.

193) *Tamtéž*, fol. 10r. Např. v lounském prostředí bylo dřevo k polovině 16. století dodáváno v případě hospodářských provozů do vápenky a cihelny. (B. NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, s. 430.)

na stavební účely a připomínal též potřebu zachování výstavků.¹⁹⁴⁾ Pro srovnání připomeňme situaci v okolí Kutné Hory, kde již v první polovině 16. století nastala kritická situace v případě zásobování tamního důlního podniku spojeného s hutěmi: okolní lesy byly z valné části vymýceny. A právě tato oblast a její vysoká spotřeba daly do pohybu obchod se dřevem využívající k dopravě plavení po Labi a Orlici.¹⁹⁵⁾ Již k roku 1531 proto povolil Ferdinand I. Hradeckým vybírat clo ze dříví splavovaného po Labi.¹⁹⁶⁾ Tuto činnost měl zajišťovat colmistr, správce nad plavením dříví. Opatření bylo odůvodněno vysokými náklady na udržování břehů i jezů u mlýnů.¹⁹⁷⁾ Po roce 1547 Hradečtí o tuto výsadu přicházejí, neboť napříště na plavení nsvázaného dřeva, tzv. sáhového, pod 2 m délky, dohlížel královský úředník, z počátku královský rychtář. Za Maxmiliána II. vzniklo při cestě do Slatiny přepraviště situované nedaleko Orlice, jehož provoz si již vyžádal ustanovení specializovaného správce pověřeného i prodejem: podle dochovaných záznamů zde bylo v roce 1573 prodáno 1 064 sáhů dřeva, v roce 1574 2 084 sáhů, roku 1575 1 464 sáhů a v roce 1576 4 099 sáhů. Provoz s sebou nesl celou řadu těžkostí, neboť v rámci něho panovaly nepořádky: dělníci a dřevorubci byli nepravidelně vypláceni, vlastníci pozemků poblíž toku i rybáři si stěžovali na škody způsobené plavením dřeva, mnoho dřeva zůstávalo dlouho ležet, a to dokonce ve vodě. Problémy usnadňovaly krádeže.¹⁹⁸⁾ Částečně obec kompenzovala tyto nesnáze vyplývající z tohoto podnikání možností zakoupit si dřevo, jak bylo již uvedeno. Dokládá to i ojedinělý účetní záznam z roku 1605, z něhož je zřejmé, že „na splavení lesův od urozeného pána pana Vladislava Rychnovského“ obec vynaložila 191 kop 2 gr. č. 3 d.¹⁹⁹⁾

194) Srov. s. 12–13.

195) K. HERČÍK, *Těžba dřeva pro kutnohorské báňské podniky*, s. 185–187.

196) Obdobně měli z této činnosti zisk Berounští, kteří vybírali na Berounce clo ze splavovaného dřeva z křivoklátských lesů určené pro pražskou oblast. Clo se platilo i z převážených vorů. (Marie TOŠNEROVÁ, *Beroun v období 1526–1620*, in: Marie Tošnerová a kol., Beroun, Praha 2008, s. 73.)

197) V roce 1536 píše do Kutné Hory hradecký primas Martin Hrádek, který ve svém misivu shrnuje nedostatky při plavení dřeva. Jeho list je cenný i díky jednoduchému náčrtu vodních cest (Orlice, Labe a „Skalice“, tj. Úpy) s informacemi, kudy se již dřevo splavuje. (SOA Praha, SOkA Kutná Hora, Horní a mincovní fond, Aktová sbírka, č. 526.)

198) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 224–225.

199) AMHK, *Registra vydání z důchodu městského 1605*, fol. 51r.

Přestože výnosy z lesů a luk ve sledovaném období zřejmě trvale nepředstavovaly v obecním rozpočtu nejvyšší příjem,²⁰⁰⁾ měla zvláště místní těžba zásadní význam i pro jeho obyvatele.²⁰¹⁾ U některých záznamů je uveden i účel, na co bylo dřevo hradeckým obyvatelstvem kupováno: „*dvacet boroviček k stavení*“²⁰²⁾ „*za šedesát dřev borových k stavení*“²⁰³⁾ „*borovici k žlabu*“²⁰⁴⁾ „*pět boroviček malých k krokvim*“²⁰⁵⁾ „*Bečka za kopu dubčkův na obruči*“²⁰⁶⁾ „*osm boroviček na tesy*“²⁰⁷⁾ „*šest dubcův a za borovičko na krokve*“²⁰⁸⁾ „*zámoští sousedé za 24 dřev k pastuši chalupě*“.²⁰⁹⁾ Potvrzuje se tak poznatek z roku 1537, že borové dřevo bývalo tradičně využíváno jako stavební materiál. Podobně duby, o nichž se ještě dovídáme, že si tento typ dřeva zakoupil ke své živosti snad obručník, resp. podle jména spíše bečvář. Vedle potřeby dřeva pro stavební účely nelze opomíjet jeho zřejmou potřebu k topným účelům. Palivové dřevo bylo pochopitelně vybíráno z méně kvalitního porostu. Kupř. rejstřík z roku 1508 používá pro označení účelů zakoupené dřeviny pojem „*topičí*“, jak bylo již i zmíněno výše.

Velmi obávanými byly z pochopitelných důvodů případně vypuknuvší požáry. Oheň zachvátil hradecké lesy např. v roce 1590, z něhož je dochován účetní záznam, jenž dokládá, že Zuzaně Jirklicové bylo vyplaceno 7,5 gr. č. „*za půl sudu patok*“²¹⁰⁾ *kteřej poslán do lesa, když hořelo*

200) K roku 1541 činily zisky z lesů 186 kop 1 gr. č., z luk 133 kop 33,5 gr. č. Údaje z roku 1541 jsou bohužel převzaty, písemný materiál se nedochoval. (F. de P. ŠVENDA, *Druhý železný obraz*, Rozdíl III, s. 9–13.) Např. přehled lounských zisků z oblastí lesního hospodářství pro léta 1545–1546 zachytil B. NECHVÁTAL, *Hospodářské postavení Loun v polovině 16. století*, s. 438 a 449, který prokázal, že v rámci celkových příjmů města představoval zisk z lesů 4,1 %. (Zisky z dalších městských provozů: z mlýnů činily 14,2 %, z cihelny, vápenky a kamenice 5 %, z chovu vepřů 3,8 % a z rybníků 1,1 %. Příjem z luk, zařazovaný mezi příjmy placené od měšťanů, v prameni zachycen nebyl.) V celkovém ročním průměru nepřesahovaly příjmy z lesů nikdy 2–4 % (léta 1539–1540, 1543–1544, 1545–1546).

201) J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, I/2, s. 253.

202) AMHK, *Rejstřík na prodej dřeva 1508*, fol. 2r.

203) *Tamtéž*, fol. 8r.

204) *Tamtéž*, fol. 3r.

205) *Tamtéž*, fol. 9r.

206) *Tamtéž*, fol. 10r.

207) *Tamtéž*.

208) *Tamtéž*, fol. 10v.

209) *Tamtéž*, fol. 11v.

210) Patok bylo pivo horší jakosti získané jako druhý odvar ze sladu (heslo *patoky*, dostupné z URL: <<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.asp>>, [cit. 8. 2. 2015].

v lesích.²¹¹⁾ K požáru došlo rovněž 8. května 1591. Městská rada obvinila v misivu z 11. května 1591 ze založení tohoto i předchozího požáru svinarskou čeled' Zdeňka Dobřenského z Dobřenic, jež „v těch lesích dobytek pásává“. Současně Hradečtí prohlásili za nepřijatelné, aby Svinarští nadále pásli svá stáda v hradeckých obecních lesích.²¹²⁾ Pan Dobřenský, zastupující zájmy svých poddaných, se pokusil hradeckou městskou radu přesvědčit, aby tento zákaz odvolala. Hradečtí odpověděli 31. května 1591 listem, v němž znovu zopakovali své rozhodnutí Svinarským pastvu v těchto místech nepovolit.²¹³⁾ Tento krok zdůvodnili následovně: „V pravé pravdě neradi bychom tomu, aby se nám aneb komu jinému nešetřením ohně jaká škoda dít se měla. Nebo o tom jak dělníci, tak i poddaní naši dostatečně poručeno mají, aby ohně šetřili. A majíce se domů navracovati, jakž náleží, jej uhašovali.“²¹⁴⁾ Protože Zdeněk Dobřenský projevil obavu, aby nebyl případným požárem zasažen také jeho majetek, a zřejmě i nedůvěru ve vysvětlení Hradeckých, že příčinou vzniku minulých lesních požárů byla skutečně nepozornost svinarské čeledi, Hradečtí v tomtéž listu s odkazem na výše zmíněné napomenutí k dodržování protipožární bezpečnosti dodávají: „A jiné naděje nejsme, než že podle rozkazu našeho tak se chovají a na časy budoucí chovati budou. A protož Vám ty starosti potřeby není, aby se Vám aneb statku sirotčímu tou příčinnou jaká škoda státi měla.“²¹⁵⁾ Další informace k případu již bohužel nemáme.

Závěr

Zpracovat komplexně problematiku hradeckého lesního a lučního hospodářství pro období „dlouhého“ 16. století je bohužel nemožné. Přesto se podařilo na základě interdisciplinárního studia torzovitě dochovaného písemného materiálu nashromáždit cenné informace o správních, majetkových, finančních, metrologických a v neposlední řadě i o geografických aspektech této problematiky, které poskytly zejména specializované finanční knihy z 1. poloviny 16. století. Předkládaná studie se tak může

211) AMHK, *Registra výdajů a příjmu peněz úředníka Jana 1590 (1591)*, fol. 47v.

212) AMHK, *Registra 1591–1597*, (= *Registra (1590) 1591–1597*), inv. č. 316, kn. č. 27, pag. 132.

213) Lze připustit možnost, že by to mohly být ony lesní plochy, jež se nepodařilo lokalizovat výše. Srov. s. 17.

214) AMHK, *Registra 1591–1597*, (= *Registra (1590) 1591–1597*), pag. 134–135.

215) *Tamtéž*, pag. 135.

zařadit mezi nevelký počet odborných prací, které se problematice městského lesního a lučního hospodářství v době počínajícího raného novověku věnují. Teprve až další výzkum by měl vytvořit podmínky ke komparaci systémů vedení lesního a lučního hospodářství, neboť každé město stále představovalo svébytný prostor, určitou individualitu, kdy vedle správní a hospodářské vyspělosti městského prostředí sehrávalo klíčovou roli zejména množství lesů a luk, které byly v majetku městské obce. Hradec Králové se může ve srovnání s některými jinými bývalými královskými městy pochlubit zejména velkou tradicí lesního hospodářství, jež sahá až do dnešních dnů.

FOREST AND MEADOW ECONOMY OF THE CITY OF HRADEC KRÁLOVÉ IN THE 16th AND AT THE BEGINNING OF THE 17th CENTURY

The main objective of the interdisciplinary research is to give a complex picture of the Hradec forest and meadow economy between years 1500 and 1620, which has been neglected so far. It is the first work of this type giving a detailed picture of forestry in royal cities.

Based on a detailed study of fragmented resources and cartographic resources, the authors managed to reconstruct especially the city-owned forest areas in the Middle Ages and the early New Age. The research revealed the city administration of the East Bohemia capital headed before 1535 by the Burgrave assisted by foresters responsible for the forest, floodplain and meadow economy. Following the establishment of revenue clerks up to confiscations in 1547, we encounter forest and meadow administration clerks who delegated individual regions management onto foresters. After extensive confiscations of the Hradec real estate, the situation gradually restored; however, Hradec citizens never recovered certain forests and meadows. The estate built up in the first half of the 16th century, which listed the city among front positions in the Czech Kingdom, largely reduced and had never been exceeded in terms of its borders.

Resources of the second half of the 16th century witnessed the Burgrave and his foresters in control of the real estate. Absence of city bookkeeping records makes it impossible to determine the amount of revenues from forests and meadows operation. The overall acreage indicates that forests and meadows covered a major part of the city revenues next to the profit from fish ponds and liege villages. It is necessary to note that certain property, bought or received by the city, became chantry chattels, i.e. their profit financed operation of schools, churches and hospitals.

Preserved documents enabled the researchers an insight into the structure of Hradec forests and contemporary practices concerning the used measuring units in wood sales. Rare resources also enabled an insight into perception of the forest heritage and its protection, especially in terms of purchase of the wood floated on the rivers Labe and Orlice and through regulations of wood sales lumbered in Hradec forests, as well as renovation of the forest crops, even though in a rather simplified scheme.

Future research should create conditions for comparison of the forest and meadow economy systems in urban areas. Each city was an independent and original area, where the key role, besides its administration and economic development, was represented by the amount of forests and meadows as a part of the city's real estate.